

A | Ω

keresztyén igazság

az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Új folyam 112. szám

2016. 4. szám

tartalom

igehirdetés

Ordass Lajos: Mivé lehetünk? / 1

tanulmányok

Szokolay Sándor: Evangélikus spiritualitás ma / 5

Weltler Gábor: A Leuenbergi Konkordia értékelése az úrvacsora-értelmezés szempontjából – tekintettel a marburgi kollokviumra / 12

Tubán József: Kihívások és válaszok. Luther állásfoglalásai korának politikai eseményeivel kapcsolatban / 28

olvasói levél / 42

tartalmi összesítő / 44

keresztyén igazság Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 112. szám – 2016. 4. szám

Szerkesztette a Szerkesztőbizottság megbízásából: Isó Dorottya

A szerkesztőbizottság tagjai: Isó Dorottya, Ittész János, Jankovits Béla, Kovács László, Tubán József

Olvasószerkesztő: Ittész Dániel és Venásch Eszter

Tördelőszerkesztő: Erdészné Kárpáti Judit

Felelős kiadó: ifj. Zászkaliczky Pál

Kiadóhivatal: 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém **Felelős vezető:** Szatmáry Attila

HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng.szám: III./E1/20/1989

Mivé lehetünk?*

¹Lássátok, milyen nagy szeretetet adott nekünk az Atya, hogy Isten fiainak neveztetünk! A világ azért nem ismer minket, mert nem ismerte meg Őt. ²Szeretteim, most Isten gyermekei vagyunk, és még nem lett nyilvánvalóvá, hogy mívé leszünk. De tudjuk, hogy ha nyilvánvalóvá lesz, hasonlökká leszünk Ő hozzá; mert meg fogjuk őt látni, a mint van. ³És a kiben megvan ez a reménység Ő iránta, az mind megtisztítja ő magát, a miképen Ő is tiszta. ⁴Valaki a bűnt cselekszi, az a törvénytelenséget is cselekszi; a bűn pedig a törvénytelenység. ⁵És tudjátok, hogy ő azért jelent meg, hogy a mi bűneinket elvegye; és ő benne nincsen bűn. (1Jn 3,1–5)

A karácsony a keresztyén otthonok ünnepe. Ha tegnap este valakinek a kötelező őrszolgálata vagy a sorsa úgy hozta, hogy mint magános vándor járjon végig az utcán – amint magányban virrasztottak a karácsonyi pásztorok –, sok ablakfüggöny mögött megláthatta a meggyújtott karácsonyfát, hallhatott vidám gyermekhangokat, sőt valahol talán még régi karácsonyi éneket is. Lehet, hogy közben annál erősebben érezte elhagyottságát. Assisi Ferencről mondja a történet, hogy az Appenninek hegyei között egy téli éjszakán szörnyen magánosan érezte magát. A remete hóból egész sereget alakított magának, feleséget, gyermekeket, hogy társasága legyen. Egészen emberinek is találónak ezt különösen akkor, ha ez éppen karácsony éjszakáján történt volna vele.

De bármennyire a család közösségének ünnepe is a karácsony, de hála Istennek, senki sem lehet a karácsony történetében Isten előtt elfeledve. Ma sem. Nincsen elfeledve a messzi távolban küzdő harcos, sem az éjszaka magános szolgálatát végző örökös ember. Mielőtt a karácsony mennyei híre eljutott volna az első családhoz a betlehemi istállóban, már elért a pusztasívárságában virrasztó pásztorokhoz. És Isten megmaradt e karácsonyi eljárása mellett. Most is. Mielőtt ma ez ünneplő gyülekezetben egybesereglett családok tagjainak elmondaná a gyülekezet pásztorja újra a jó karácsonyi hírt, Isten az éjszaka magános virrasztása közben megkereste őt, és megparancsolta neki, mit kell elkialtania szívek megcsendesítésére és megerősítésére. Az épülésünkre szolgáló ígén keresztül ebben az évben azt mutatta meg Isten, hogy ő az emberi életet megváltotta, és örök célt szabott mindnyájunk élete elé.

Hallgassátok meg tehát szerető figyelemmel és szeretettel, mit bízott rám ez ünnepen Isten parancsoló akarata! Meg kell mondanom, mívé lehetünk mi, emberek azáltal, aki karácsonykor értünk született. Nem a röghöz láncra verve, hanem a menny kupolás temploma alatt élünk.

Ha csak arra az erőre építenénk, mely bennünk lakik, valóban úgy kellene emberi sorsunkat jellemezni, hogy tehetetlenségünk, erőtlenségünk és bűnünk a föld rögéhez láncol bennünket. De a karácsonyban valami új vette a kezdetét. Az örökkévalóság tárult fel a föld gyermeke

Karácsonyban valami új vette a kezdetét.

* Az igehirdetésben az Ordass Lajos által használt fordításban idézzük a bibliai igéket.

fölött. Tehát nemcsak a föld rabjai vagyunk, hanem amint János ma írja: olyan „nagy szeretetet adott nekünk az Atya, hogy Isten fiainak neveztetünk!” (1Jn 3,1) Ezért olyan nagy dolog a karácsony. Ezért olyan természetes, hogy az egész emberi történelmet e szerint osztottuk két részre. Arra, ami Jézus Krisztus születése előtt történt és arra, ami utána volt. És ezért olyan szánalmasan szegényes, ha emberek, akik lelkükben soha karácsonyt át nem éltek, újabban mindenáron azt szeretnék mondani: a mi időszámításunk szerint ebben és ebben az évben. Isten, aki a kezéből soha ki nem ejtette a föld gyermekét, a történelem egy időpontjában – melyet ő határozott meg – újra belenyúlt a történelem menetébe. A karácsony ősi történetében úgy látszik, mintha a császár parancsára indulna meg a karácsony eseménye, de jól tudjuk, hogy a háttérben Isten fogta a szálakat, ő vezette Józsefet és Máriát Betlehembe, ahol a régi ígéret szerint a Megváltónak meg kellett születnie. Angyalok útján küldött erről hírt a pásztoroknak. Mert a karácsony történetébe az angyalok is beletartoznak. Emberek és angyalok egymás mellett szerepelnek

ez érthetetlenül csodás történetben, amint egymás mellett szerepelnek az egész érthetetlenül csodás életben is. És kár ebbe belekapaszkodni, mintha Isten felesleges fáradságot vállalt volna azzal, hogy a menny hírnökeit a földre küldötte,

A karácsony éjszakájában a szegény ember-szív megtudhatta, milyen Istennek a szíve.

hogy meglássák őket néhányan a tudatlan pásztorok közül, akiknek ma már egyikét sem ismerjük, hogy felesleges volt szerintük a betlehemi mezőség felett a menny fényességét ragyogtatni, mely azután olyan hamar kihunytt megint. Ugyan! Hát lehetett-e valaha is valami felesleges Isten végzésében? Felesleges-e az, hogy egyszerű emberek olyan örömhöz jussanak, melyet soha az életben többé el nem tudtak feledni? Felesleges-e, hogy Mária, a szegény anya, amikor legnagyobb szüksége volt rá, akkor nyert bizonyosságot néhány jóakarátú emberen keresztül arról, hogy építhet Isten rendíthetetlen ígéreteire, és bízhat az ő kegyelmes vezetésében? Vajon felesleges-e nekünk tudni azt, hogy ezen a sötét földön valahol egyszer felragyogott a menny fényessége, és zengett-zengett az angyalok éneke? Fölösleges-e tudnunk, hogy e romlott világ fölött nemcsak a végtelen világmindenség lebeg, hanem benne atyai szív dobog értünk? A karácsony éjszakájában a szegény emberszív megtudhatta, milyen Istennek a szíve. Akkor nyílt meg a nagy mennyei otthon ajtaja odafent a mi kis drága otthonunk felé, az elhagyott magános ember felé is.

A büntelen élet

És a karácsonyban nemcsak ez történt. Isten nemcsak elismerte az embert gyermekének, és ezt az életet nemcsak az örökkévalóság fényébe állította bele, hanem a karácsonyban rácsodálkoztatott bennünket a tökéletes emberi életre is. Mert hiszen a karácsony története nem fejeződik be egy kisgyermek születésénél. A karácsonyi pásztoroknak – igaz – akkor egy kisgyermek volt a jel, mely igazolta mennyei látomásukat. De mi láthatjuk a férfit is, amint csodásan élt, és keresztfán halt meg. És a mi mennyei látomásunknak ez az igazoló jele. Máskor is, ha születésnapot ünneplünk a családunk körében, nem úgy látjuk és nézzük szerettünket születése napján, amint láttuk akkor, amikor megszületett, hanem úgy látjuk őt, amint szeretjük minden

napon, vagy ha már meghalt, úgy látjuk magunk előtt, amint utoljára ismertük. Isten nem elégedett meg azzal, hogy szeretetét karácsonykor az angyalok énekkel hirdették el. Éppen ezért nem engedte áldozatul esni a gyermek Jézust a gyermekgyilkos király bosszújának. Nemcsak azt akarta, hogy egyszer meglássuk az ő megszületését, hanem megtartotta őt, mert általa az egész emberi életet meg akarta nemesíteni és meg akarta váltani. Végre itt a földön úgy élt valaki, amint azt Isten tervezte, akarta. Tökéletesen és kifogástalanul. Ettől fogva dicsőség embernek lenni. De olyan dicsőség ez, mely egyszersmind kötelez is. Nekünk is van tesztünk, gyöngeségeivel és fáradtságaival. Jézus is ugyanilyet hordozott. De úgy tartotta meg, mint Isten dicsőségének drága edényét, mint munkaeszközt az ő szolgálatában. Köztünk is van szegény. Jézus is az volt. Szegényebb volt, mint sokszor gondolnók. Szamárfaszol volt a bölcsője, később a pásztorokhoz hasonlóan az ágya a mező füve volt. Tanítványaival éhesen vonult a vetéseken át. Végül pedig minden hagyatéka abból állt, ami rajta volt, és egy idegen kölcsönsírába temették. De egész élete hirdeti, hogy lehet a szegénységet is tisztességgel hordozni. Úgy lehet, sok a kísértésünk, és panaszkodunk nehéz kereszt miatt: mit kellett Jézusnak kiállnia a pusztaságban, és ki volt annyira megszomorodva mindhaláláig, mint ő? Mégis, ő győzött minden kísértésen, és minden alkalommal nyugodtan tette le sorsát Isten kezébe. Tehát így is lehet élni. Annyi nyomort látunk a világban. Még többet látott ő, de nem vesztette el hitét, sőt mindig készen volt a segítségre, és megmutatta ezzel, hogy a világ nyomorúságában hol a mi helyünk is: nem az elmélkedés székében, hanem a készséges segítő jóság útján.

Szeretteink vannak körülöttünk. Neki is voltak. S mint elsőszülött valóban hűséggel viselte gondját az édesanyjának. Nagy küzdelmek árán, de végül mégis megnyerte Istennek testvéreit is. Így tehát nekünk is jogunk van szeretni, de egyben kötelességünk, hogy szeretetünkkel előhívogassuk a mieink lelkében az örökkévalóság életét.

Gyermekek között járunk. Jézust is körülvették. Ő úgy szerette őket, hogy az ő szeretete nyomán boldogabb dolog lett gyermeknek lenni. Vigyázzunk tehát, hogy mi is egyetlen ilyen kicsi elől is el ne zárjuk a mennyet!

Bibliánk van. Jézusnak az sem volt, de egész lelkével benne élt az Ószövetség Bibliájában. A mi Bibliánk gazdagabb az övénél. Benne fogózik-e meg egészen a lelkünk?

Hazánk van. Jézus aggodalommal hordozta nemzetét szívében. Kap-e tőlünk a haza égő imádságot ma, és szolgáló szeretetet?

Jézusban előttünk áll a tökéletes emberi élet.

Amint János tesz ma róla bizonyosságot: benne bűn nem volt. Elejétől egészen végig tökéletesen élte le életét. Még az ellenségekig is. Akiknek megbocsátott. Azért öltözött karácsony éjszakáján emberi testbe, hogy ugyanolyan feltételek között, amilyenek között mi élünk, végigéljen egy emberi életet, örömmel, gyásszal, és így állítson elénk egy elfeledhetetlen és elmúlhatatlan képet, mely mindig ezt hirdesse: így kell élni.

Egész élete hirdeti, hogy lehet a szegénységet is tisztességgel hordozni.

A megváltott emberi élet

De nehéz ezt a karácsonyi ajándékot elfogadni. Mert mi haszna, ha tudjuk, hogy örökkévalóság nyílt meg felettünk, és ha látjuk, miképpen kellene az emberi életet élnünk, ha mégis éreznünk kell, milyen végtelen messze tart ettől a megkötöző bűn, és milyen kevésbé hasonlítunk az egyetlen tökéleteshez, Jézushoz! Ha ez csakugyan fáj nekünk, akkor a karácsony a harmadik üzenetével jön hozzánk, és szól a megváltott emberi életről, és arra kér, hogy hallgassunk a karácsony igazi üzenetére, amint azt az angyalok mondták el előbb: Megváltó született ma néktek! És amint később az ő élete láttán bizonyosságot tesz az apostol mai szavában: „[...] tudjátok, hogy ő azért jelent meg, hogy a mi bűneinket elvegye” (1Jn 3,5). Hallgassunk arra az üzenetre, melyet akkor énekeltek az angyalok, amikor feltárult a menny kapuja! Egészen idáig kell eljutnunk, ha azt akarjuk, hogy a karácsony felszabadító örömét átélhessük.

Olyan sok mindennel akarjuk a karácsonyt meleggé tenni egymás számára. Nem is akarom kioltani kíméletlen kézzel a karácsonyfa gyertyájának kedves fényét. Szép és kedves szokás, hogy egymást megajándékozunk, hogy ünnepi együttletben örvendezünk, hogy másoknak is örömet adunk a szeretet jelei útján, hogy gyermekeink számára karácsonyfát gyújtunk. Annyira jó, annyira bensőséges, és annyira emberi ez! De mindez csak olyan, mint a betlehemi mezőség felett a felragyogó világosság. Csak ideig-óráig tart.

Karácsony és húsvét *üzenete egymás mellett halad.*

A pásztorokról azt halljuk, hogy megijedtek a világosság miatt. Mi talán attól rettegünk újra, hogy ez a kis világosság megint kihamvad. És végtelen sötétség terpeszkedik rá megint a világra, kénytelenek vagyunk tudomásul venni, hogy az ember

nem szereti egymást, sőt, egymást öli és pusztítja. És amíg a földön bűn hatalma van, és a halál félelme, addig mindig is meglesz ez a rettegés. A karácsony azért mondja el nekünk legjobb hírért éppen ebben: Megváltó született nektek! Megváltó az, akinek van hatalma, ereje, hogy ellenségünket, félelmünket, a sötétség hatalmát megtörje. Jézus Megváltó. Ő, aki első álmát a kemény jászolban aludta, az utolsót pedig a még keményebb keresztfán, de ugyanitt győzelmet is aratott értünk, akikkel egyggyé lett. A reménység hajnalderengése, mely Betlehem sötét éjszakájában felragyogott, amikor Jézus megszületett, fényes, maradandó ragyogással támadt fel a húsvéti reggelen, és most karácsony és húsvét üzenete egymás mellett halad, hirdelve, hogy a karácsonyi gyermek a húsvét hőse lett. És van győzelem bűn, halál felett, és mindannyiunknak reménységünk van, hogy megváltott emberi élethez jutunk.

Ezt kellett nekem, a pásztoroknak ma Isten parancsára elmondanom a nyájnak, és így kívánok mindnyájatoknak igazán áldott, boldog karácsonyt Jézus Krisztus szent nevében. Ámen.

Budapest, 1941. december 25.

Evangélikus spiritualitás ma*

„[D]ie Protestanten wissen ja gar nicht, was sie an ihrem Choral haben.”

„A protestánsok nem is tudják, milyen kincset jelentenek koráljaik.”

(Max Reger)

Úgy hozta a véletlen, hogy a közelmúltban több olyan rendezvényen voltam meghívott előadó, ahol nem kizárólag tanult szakmámról, a zenéről esett szó. Pedagógiai, társművészeti összejöveteleken mondhattam el, miként érinti a muzsikust az éppen aktuális téma.

Nem tagadom, kedvelem az efféle kiruccanásokat. Kellemes dolog néha-néha belekontárkodni ügyekbe, melyeknek nem vagyok hivatott szakértője. Így – korlátolt felelősségű előadónak nyilvánítva magamat – élhetek a tévedés jogával, legfeljebb nem ért egyet velem mindenki. A kapcsolódási pont megkeresése általában érdekes feladat, és többnyire eredményes is (feltéve, hogy nem vaskohászathoz vagy esetleg halbiológiához kell keresni).

Itt és most tehát: a spiritualitás. Érdemes meditálni egy kicsit róla, hiszen jelentése van bőven. *Spiritus*, azaz 'szellem, lélek'; *spiro*: 'lélegezni, élni'; inspiráció: a művész számára ihletettség, az orvosi nyelvben belégzést jelent; *spiritus vini*: 'a bor lelke, az alkohol'. Ezen a ponton jobb, ha nem megyek tovább... A lelkeség, szellemiség címszavakhoz azonban van mondanivalója a muzsikusként.

A spirituális zenéről

Az ének úgy keletkezik, hogy lélegzetet veszek, azaz inspirálok, a lélegzetből hangot képezek, a hang dallammá formálódhat, mely gondolatok, érzések kifejezésére alkalmas, megérinti a lelket, tehát inspirál. Bizonyítani nem tudom, de így lehet ez, mióta ember él a földön.

A zene a leganyagtalansabb művészet, szoktam mondani, azt sugallva ezzel hallgatóimnak, hogy szerintem természetesen felette áll minden más művészeti ágak. Az anyagtalanság viszont komoly hátrányt jelent, mert ezáltal a zene sokáig nem volt konzerválható. Az építészet, képzőművészet, irodalom évezredes emlékekkel dicsekedhet.

A zenetörténet mindössze néhány évszázadra tekinthet vissza. Az Ószövetségben szó esik hangszerekről, de sejtelmünk sincs, mit énekelt Dávid, és hogyan hárfázott hozzá. Pál apostol

A kapcsolódási pont megkeresése általában érdekes feladat.

* Az előadás elhangzott a Somogy-Zalai Evangélikus Egyházmegye lelkesi munkaközösségének (LMK) Balatonszárszón 2006. szeptember 10-én tartott ülésén. Köszönettel tartozunk Szokolay Sándorné Weltler Magdolnának, hogy engedélyt adott a korábban személyesen a szerzőtől kapott, kéziratban nálunk lévő előadás közléséhez. A szöveget a szerzőtől kapott kézirat formájában – az utolsó bekezdéshez fűzött megjegyzésen túl jegyzetek és hivatkozások nélkül – közöljük. (A szerk.)

zoltározásról, himnuszokról, lelki (azaz spirituális) énekekről beszél. Jó lenne tudni, hogyan hangozhatott a gyülekezeti ének akkoriban.

Tudjuk, hogy később, Ambrus hatására a ritmikus ének terjedt el. Ágoston így ír erről: „Mennyit sírtam himnuszaid közben, úgy meghatódtam, amikor felcsendült a templomban a kedves ének. Velük az *igazság* szállt szívembe, az *áhitat* tüze lángolt fel bennem, és közben igen *boldog* voltam.”

Ennek a ritmikus, erőteljes dallamú éneklésnek Gergely pápa vetett véget. A lassú, kimért gregoriánt képzett szerzetesek énekeltek, a gyülekezet passzív hallgató lett. Mély tisztelettel hódolok a gregorián szépsége és tisztasága előtt, őszintén boldogít, hogy ez a zene már hitelesen fennmaradt. Inspiráló ereje engem is megérintett. A *Római szimfónia gregorián variációk* tételét a Szent Péter-bazilikában éneklő szerzetesek ihlették. Úgy hatott rám, mint egy időutazás, hogy ugyanez a zene ugyanitt évszázadokkal ezelőtt ugyanígy hangzott. Más kérdés, hogy sem zeneileg, sem spirituálisan nem pótolhatja a közös gyülekezeti éneket, mikor is, mint tudjuk, „[e]zrek ajkán egy szívvel zend[ül] az ének” (EÉ 146).

Az inspiráló reformációról

Hosszú ideig elkerülte a figyelmemet a 95 tétel bevezetőjének egyik kitétele, miszerint: tiszteendő Luther Márton atya Wittenbergben a szabad *művészetek* és a szent teológia mestere és ezeknek rendes tanára volt. Így most innen követem meg utólag. Tehetséges amatőr zenésznek képzeltem, holott profi volt a javából. Nem csoda tehát, hogy a reformációnak, az egyetemes kultúrára tett hatása szinte felmérhetetlen.

Eszmélésem óta zenész fülemnek zene a híres lutheri gondolat: „Az Isten egyik legnagyobb és legdicsőbb adománya az ének, haragszik is rá a Sátán, mert sok kísértést és gonosz gondolatot űz el vele az ember. Az ének a művészetek egyik legjelesebbje. A dallam megeleveníti

A zene az Isten gyönyörűsége és dicső adománya.

a szöveget... a zene az Isten gyönyörűsége és dicső adománya, egyenesen a teológia rokona. Semennyiért sem adnám oda az én csekély zenei tudásomat. Rá kell kapatni, és állandóan szoktatni az ifjúságot erre a művészetre, mert hasznavehető emberek nevel.”

Négyszáz évvel később mesterem és példaképem, a katolikus Kodály szinte azonos eszméiség alapján kezdte el a zenei nevelést reformálni. A szabad művészetek mestere és tanára ezek szerint – csúf, de érthető mai szavakkal szólva – kreatív alkatú, menedzser készségű, értékmentő tisztelendő atya volt.

1524-ben három énekeskönyvet adtak ki a reformáció hazájában, melyek közül a legjelentősebb a *Geistliches Gesangbüchlein* 32 éneket tartalmaz „dem reinen Wort gemaess”, a tiszta tanoknak megfelelően. A 32 énekből 24 reformátorunk saját alkotása. Luther Márton nagyszerű zeneszerző volt. Születésének 500. évfordulójára komponáltam a *Luther-kantátát*, ebben négy korál került feldolgozásra, és mondhatom, nagy gyönyörűséget és komoly dilemmát jelentett a válogatás. Végül is biztosra mentem, a feldolgozott korálok dallama és szövege is Luthertől való:

Jer, örvendjünk, keresztyének... (Nun freut euch, lieben Christen g`mein)

Erős vár a mi Istenünk... (Ein feste Burg ist unser Gott)

Tarts meg, Urunk, szent igédben... (Erhalt uns, Herr, bei deinem Wort)

Adj békét a mi időnkben... (Verleih uns Frieden gnädiglich)

Nem lehet céloim itt és most az analízis, de elhihetik, remekművekről van szó.

Az *Erős vár a mi Istenünk...* három kezdőhangja, a korál legmagasabb hangjai, a Szentháromságot szimbolizálják, mint három bevehetetlen bástya törnek az ég felé. Az ős ellenség a legmélyebb hangokon kígyózik, bemutatásához egy oktávval mélyebb hangokat komponált Luther.

Egyik kedvencem a *Mennyből jövök most hozzátok... (Vom Himmel hoch, da komm ich her)*. Nem véletlen, hogy Bach beépítette a *Karácsonyi oratóriumba*. Krisztus földre jöttét egyoktávnyi lefelé tendáló, mégis örömteli dallammal jeleníti meg. A szöveg egyszerűen elragadó, mind a 15 versszak, selyemmel, bársonnyal, szarvasmarhával, számmal együtt. Igazi népének. Petőfi úgynevezett népdalait juttatja eszembe. Kár, hogy a magyar énekeskönyvben csak rövidítve szerepel. Nyilván soha nem énekelnék végig, de olvasmányok is gyönyörűség.

Hogy is mondta Max Reger?

Az evangélikus evangélista

A reformáció inspiráció volt a korabeli muzsikusok számára. Johann Walter és Conrad Rupf Luther személyes felkérésére komponáltak zenét az új idők új dalaihoz. Pachelbel, Buxtehude, de főleg Heinrich Schütz és a többiek a művészi protestáns lelkületű egyházzene megteremtésén fáradoztak. Weltler Jenő bácsitól sokszor hallottam, hogy Schütz a legtisztábban lutheránus zeneszerző.

Rangsorolás, címkézés mindig is szubjektív kategóriák voltak, egy esetben azonban objektív és minden vitán felüli: a lutheránus Johann Sebastian Bach minden idők legnagyobb zeneszerzője. Naponta illenék megköszönni ezt az Úristennek. A zseniális teológus Luther esetében rácsodálkozunk a kivételes zenei adottságokra, Bachnál pedig a kivételes teológiai tudás tűnik fel akár egy „egyszerű” korál hallatán is. Maga az életmű – már amennyiben ésszel egyáltalán felérhető – számomra mennyiségileg és minőségileg sem kategorizálható halandó emberi mértékkel.

Idén a Mozart-jubileum kapcsán tűnődtem el a két géniusz életének sajátosságain. Mozart elképesztően jól dokumentált élete, a fennmaradt levelek, a gondosan megőrzött életmű a muzikológusok kincsesbányája. Ehhez képest a Bach-hagyaték hiányos. Hosszú életszakaszokról egyáltalán nem maradt fenn dokumentum, és ami a legrettenetesebb: sok-sok mű is elveszett. Ne gondoljon senki telhetetlennek, de egyszerűen az eszem áll meg, hogy öt passióból kettő maradt fenn, kantáták tucatjai hiányoznak, és még ki tudja, mi minden. A róla szóló irodalom hemzseg a feltételes módtól, és tények híján célirányos hipotézisekkel magyarázgatják manapság éppen azt, hogy egy világi és egy egyházi műben alkalmazott azonos téma – vagy akár tétel – hiteltelenné teszi a szakrális mondanivalót.

Meggyőződésem, hogy Bach kivételes teológiai tudása és egyedülálló zenei adottságai által a lutheri reformációt tette egyetemessé, missziót teljesített, küldetése volt és van. Teljes joggal nevezzük ötödik evangélistának. Ha tőlem függene, tantárgy volna az evangélikus teológiákon

A lutheránus Johann Sebastian Bach minden idők legnagyobb zeneszerzője.

Bach zenéje, és a lelkésztovábbképzések nem múlhatnak el egy – az éppen témához kapcsolódó – kantáta meghallgatása nélkül.

És most a gyakorló zeneszerző szől belőlem: higgyék el, semmit nem olyan nehéz kitalálni, mint egy szép dallamot. A tény pedig az, hogy Bach a zenetörténet legnagyobb dallamszerzője. Az Úristen a mi egyházunknak ajándékozta azt a felbecsülhetetlen értékű adományt, amit Bach szakrális életműve jelent. Az oratóriumok, kantáták a nemes anyagokból kifogástalanul előállított ékszerekhez hasonlíthatók, az orgonaművek, korálelőjátékok, -feldolgozások pedig tökéletes szépségű ékszerdobozok, foglalatok. A zeneszerzői teljesítmény megdönthetetlen csúcsa azonban a korál, a néhány soros szent ének, megannyi tökéletesre csiszolt drágakő. A maga egyszerűségében bárki számára érthető, megtanulható, énekelhető, alkalom arra, hogy mindenki részese legyen a nagy harmóniának a legmagasabb művészi, esztétikai szinten.

Isteni adomány örökösei vagyunk. Tudatában vagyunk-e egyáltalán? És vajon méltón sáfárkodunk kincseinkkel? Az adományozó véleményét borítékolni tudnám – de nem mondom ki, mert nagyképűség lenne.

Max Regerral azonban ismételtlen egyetértek.

A gyülekezeti éneklésről

Az ének felerősített imádság. Tudták ezt a próféták, a zsoltáírók, az apostolok, a régi egyházatyák, a reformátorok, teológusok és muzikusok ősidők óta.

Krisztus Urunk dicséretet énekelvén ment tanítványaival az Olajfák hegyére. S talán nem túl merész a feltételezés, hogy nem ez volt az egyetlen alkalom, mikor együtt énekeltek. A zene a lélek olyan mélységeibe hatol, rezgései olyan régiókban képeznek ingerületet, mint semmilyen más művészet.

A közelmúltban olvastam Helen Keller önéletrajzát. A XX. század elején Amerikában élő lány másfél éves korában betegség miatt elvesztette látását és hallását. 10 éves korában az addig csak vegetáló kis teremtménnyel egy zseniális pedagógus kezdett foglalkozni. Megtanította

Az istentiszteletek zenei része tehát nem esztétikai aláfestés.

beszélni, írni, olvasni. Helen később egyetemet végzett, művelt emberré vált, aki – sejtelmem sincs, hogyan, de – rajongott a zenéért. Különösen a templomi zenét szerette. Megkereste azt a helyet a templomban, ahol a rezgések a legintenzívebbek, és ott állva gyönyörködött, valóságos esztétikai élményt élt meg.

Meggyőződésem, hogy létezik egy ma még ismeretlen antennarendszer, egy különös informatikai hálózat, amit a zene működésbe hozhat bizonyos biológiai és pszichológiai körülmények közepette. A Szentírás szerint, akinek van füle, hallja, mit mond a Lélek... (vö. Jel 2,7) Helen Keller azonban fizikai hallás nélkül érzékelte a boldogságot a zene környezetében. Nem tudok más magyarázatot: a zene lélektől lélekig képes áramlani, hatni, boldogítani, inspirálni.

Az istentiszteletek zenei része tehát nem esztétikai aláfestés, nem kísérőzene, hanem az Isten tiszteletének egy határozott megjelenítése, mikor a lélek egy magasabb szinten próbál kapcsolatot keresni a felsőbb régiókkal.

Az ismert történelmi, társadalmi és kulturális adottságok miatt a magyarországi evangélikus egyházzene a németországihoz képest jelentős helyzeti hátránnyal indult, mégsem mondhatjuk, hogy teljesen hiányoznak a fundamentumok. Gálszécsi István énekeskönyvéből, mely három Luther-éneket is tartalmazott, már 1536-ban énekelhettek eleink. A Szegedi Gergely-féle kiadvány 1596-ból arról nevezetes, hogy az *Erős vár a mi Istenünk...* itt szerepel először magyarul. A Gönczi-féle énekeskönyv értékét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy ebben találta meg Kodály a *Psalmus Hungaricus* szövegét.

A kezdeti nehéz idők ellenére nagyszerű eredmények születtek. A gyülekezetek ritmikusan énekeltek, nyilván szívből és szívesen, hiszen az énekek változatos ritmikájának gyökerei a népdalokból kerültek a szent zenébe. Bartók és Kodály óta jól tudjuk, milyen tiszta forrás ez.

A XVII. század második felében indul meg a tulajdonképpen máig is ható folyamat, ami a korálok „kiegyenlítésére” irányult. Egy kor ízlésének, stílusának, divatjának megfelelően formáltak a más korban és stílusban született műalkotásokat. Nemcsak az értékes zene, de egyéb műfajok is megsínylették ezt a törekvést. Román és gótikus épületeket, templomokat alakítottak, „renováltak” barokká. Sok középkori falfestmény semmisült meg, vagy került – szerencsésebb esetben – vastag vakolat és festékréteg alá.

A magyar zene különleges szerencséje, hogy Bartók és Kodály a XIX–XX. század fordulóján felismerték, hogy a 24. óra vége felé járunk. Mentették a menthetőt, és elvégezték az elkerülhetetlen „nagytakarítást”. Munkásságuk folytán új zenei értékrend született, melyhez lehetett és érdemes volt igazodni, és melynek alapján a zenepedagógia is új alapokra került.

Az 1980-as években megjelent *Evangélikus énekeskönyvben* is érezhető ennek hatása. A szerkesztőbizottságnak magam is tagja voltam, és mondhatom, hatalmas munka volt. Nem állítom, hogy hibátlan, ilyen ugyanis nincs. Néhány alapvető elvet azért sikerült megvalósítani, amit emelt fővel vállalhatunk, a hibák korrigálása meg legyen az utókor feladata.

Ősi énekeinket eredeti szépségükben felmutatni, megfelelő, könnyen olvasható és énekelhető alakban lejegyezni és közreadni, más szóval re-formálni: legfőbb törekvésünk volt. Az újabb korok termését pedig szigorú teológiai és zenei szempontok szerint megszüntetni elengedhetetlennek tűnt.

A nyolcvanas években éppen végét járta egy korszak, melyben az úgynevezett haladó zene meg a mozgalmi dalok támogatott művészeti tevékenységnek számítottak, amennyiben ideológiai tartalmuk, mondanivalójuk megfelelt a politikai kívánalmaknak. (Még akkor is, ha irodalmi és zenei színvonaluk a kettes metró pályáját keresztezte.) Nagyon nem akartunk ebbe a hibába esni. Attól, hogy egy ének Istent dicséri, még nem biztos, hogy remekmű.

Egy új énekeskönyv kiadása évtizedekre meghatározza az érintett régió templomi zenéjét, de természetesen a templomokban megszólaló muzsika még számos tényező függvénye. A korálok hangszeres kísérete döntő fontosságú. Nem is helyes kíséretről beszélni, mert a kántor orgonán, harmóniumon, vagy esetleg modern elektromos gépezeten vezeti a gyülekezet énekét. A vezetéshez – jármű esetében – vezetői engedély szükséges, melyet némi tanulás, valamennyi gyakorlás és sikeres vizsga előz meg. Ismerem a kérdés buktatóit, nem akarok senkit megbántani.

Hála Istennek, az újra létező evangélikus középiskolák népszerűek, színvonalasak. Hallom, sokféle fakultáció létezik. Zeneiről még nem hallottam, pedig ily módon kinevelhető lenne egy fiatal kántorgeneráció. A képzett, jó kántor (nem zeneakadémiai képzésre gondolok) csodákra képes.

Mikor egy korál harmóniái megszólalnak úgy, ahogy kell, az maga a csoda. Hogyan kell? Tudni kell, hogy miről szól a „nóta”. Mekkora gyülekezet énekel, mekkora templomban? Milyen a

Sokféle fakultáció létezik. *Zeneiről még nem hallottam.*

kísérő hangszer, mit tudnak a regiszterek? Az egyes énekvesszakok szövegéhez is illik igazodni. A hívő muzsikuskor bizony fokozottan hátrányos helyzetbe kerül.

Egy zenei merénylet engem átmenetileg olyan lelkiállapotba tud hozni, ami garantáltan nem az üdvösségemet szolgálja. Hogy is ne bántana, mikor az evangélikus istentiszteleti szertartás ősi, csodálatos rendje kerül méltatlan helyzetbe, és éppen a zene miatt!

Max Reger óta pedig nem sokat javult a helyzet.

Az istentiszteletről

Az evangélikus istentisztelet olyan ősi, hogy vénebb, mint a reformáció. Az ágostai hitvallást idézem: „A mise megmaradt nálunk és a legnagyobb áhítattal ünneplik.” Örülök, hogy így van.

Mikor – hozzánk képest néhány évszázados késéssel – a római katolikusok bevezették az anyanyelvi misézést, a két felekezet hívei egymásra csodálkoztak, mennyire hasonló a két szertartás. Bizony, nagy kár lett volna a megújulás hevében a fürdővízzel együtt a gyereket is kiönteni.

Ne vegyük blaszfémianak, hogy megszólal bennem az operaszerző, aki mint ilyen járatos a dramaturgiában. Kijelenhetem, a mi istentiszteletünk, vagy ha úgy tetszik, a mise, dramaturgiai műremek. Óriási pszichológiai érzékkel vezet végig a gyülekezetet egy spirituális folyamaton az Isten nevének megidézésétől a gyónáson, bűnbocsánaton, hitvalláson, úrvacsorán át az elbocsátó áldásig. Az állandó és változó részek aránya szerkesztési bravúr, mint hibátlanul működő fogaskerekek gördülnek zökkenőmentesen. A szertartást végző lelkész szent kötelessége a prédikációt, imádságokat, a kijelölt énekeket méltó módon illeszteni az ősi keretek közé.

Ez a forma olyan tökéletes, hogy nem vonatkozhat rá a *semper reformanda!* Még apróbb módosítások sem szükségesek. Elvenni belőle nem lehet, hozzáadni felesleges.

Miért ez a hosszás bevezetés? Hova akarok kilyukadni? Vállalom népszerűségi mutatóim zuhanórepülését, mert úgy vagyok vele, mint Bornemisza Péter. Ha nem mondhatnám, az oldalamon fakadozna.

A rádiós istentiszteletekről lenne szó. Nem győzöm hangsúlyozni: a bántás szándéka nélkül, de őszintén. Sok évig voltam a rádió munkatársa, ismerem a műfajt, segíteni szeretnék. Az „átkos”-ban vasárnap reggel negyed nyolckor volt a vallásos félóra. Stúdióban készült felvételtől sugározták a Petőfi adón. A prédikációt természetesen cenzúrázták. Egy ismerős lelkész mesélte, hogy a beadott prédikációból kihúztak egy fejezetet, és még meg is indokolták: kommunista fülnek nem

kellemes ilyet hallani. Ehhez képest a mai helyzet rózsásnak mondható. Helyszíni élő közvetítés a Kossuth adón főműsoridőben csaknem egy teljes órán át. Hallhatja az egész Kárpát-medence.

A rádió kizárólag auditív műfaj, csak az van, amit hallok. Annak pedig, amit olykor hallok, lutheránus lelkem nem mindig örül, és az sem vigasztal, hogy más felekezetekhez képest mi még aránylag jól állunk. Előrebocsátom, most kizárólag a rádiós istentisztelet adásairól beszélek, egyéb egyházi műsorokról nem.

Nagyon jó és szép, hogy bemutatkozik a gyülekezet, a templom, a lelkész. Aztán jön a gyülekezeti ének, ami viszont gyakran méltatlan. Ha tőlem függene, előkészíteném a „szereplést”. Megsúgom: a profik is így szokták. Előző héten egy kis beéneklés, gyakorlás, ha van énekkar, akkor ők is segíthetnek. Mindjárt másképp hangzana az élő egyház hangja.

Mivel a rádióban az egyébként hivatásos muzikusok is rendszerint hangfelvétellel szerepelnek, megszoktunk egy bizonyos színvonalat. Az amatőrök hangszeres zenei közreműködése nem járhat sikerrel, még akkor sem, ha tudjuk, hogy az előadók gyerekek. Az ilyen produkció nem mikrofonképes, hiszen sokszor hallhatóan még arra sincs lehetőség, hogy rendesen behangoljanak. A gyülekezeti kórus szereplése sem mindig helyénvaló. Értem én a karvezető taktikáját, hogy egy ilyen kihívás előtt megdolgoztatja az együttest, de itt is érvényes, hogy a rendkívüli körülmények levonnak a produkció színvonalából. Inkább valami könnyebbet jól, mint nehezebbet rosszul – mondja Schumann. És ha az énekkarnak

„csak” az a szerep jut, hogy szépen szólnak a köz-énekek, hát szerintem az a legtöbb. A rádiós istentisztelet nem lehet esztrádműsor, az istentisztelet nem szórakoztató rendezvény. Ha egy vers bizo-

nyos gondolatai erősítik az ige üzenetét, lehet idézni, de szavalattal, szerepeltetéssel kár hígítani a szertartást. Szeretetvendégséghez illő programmal csak rontjuk egyházunk image-ét.

Kétes értékű könnyűzenét bömbölnek a médiumok a nap 24 órájában. Talán nem olyan nagy baj, ha egyetlen adón néhány percig nélkülözzük a populárist. Az ifjúsági összejöveleteken szólhat a gitár, remeghetnek a falak is, de ha kéthavonta egyszer szóhoz jut egyházunk a rádióban, oda csak a legnemesebb anyagot vigyük. „Az ige kőszálként megáll” (EÉ 254), bízni kell erejében. Az imádságot, prózában vagy zenével erősítve, „[n]em múlta felül semmi még, [é]s nincs, ami felérje.” (EÉ 286)

Valamikor a nyolcvanas években kórusművet írtam Sütő András szövegére. Szíven ütöttek sorai, úgy éreztem, helyettem írta a szépséges szavakat. „Aki nem tud énekelni: bizony nagyon szegény ember, még ha tele is van forintokkal a ládája. Kodály és Bartók feltarisznyált bennünket énekek ezer esztendőre. Otthon, mikor valamelyikünk hosszú és magányos útra indult, öregeink azt kérdezték: Jól felöltöztél? Botod van-e? Hát éneket viszel-e magaddal? Vagyis védelmet a sötétség és úti veszedelmek ellen. Ne hagyjátok cserben az éneket! Ne hagyjátok az Éneket!”¹

1 Szokolay Sándor *Ne hagyjátok az éneket!* című kórusművének itt közölt szövege minimális eltéréssel megegyezik Sütő András mondataival, amelyek *Kórérmuzsika* című írását zárják. In Debreczeni Tibor (szerk.): *Kútbanézők. Újabb művészetpedagógiai írások az Academia Ludi et Artis műhelyeiből.* 2001. 6–7. sz. 65. (A szerk.)

A Leuenbergi Konkordia értékelése az úrvacsora-értelmezés szempontjából – tekintettel a marburgi kollokviumra*

Keresztyén küldetésünk tartalma

A Reformáció 500 felé

A protestánsnak nevezett egyházak, így a Magyarországi Evangélikus Egyház is lázasan készül a reformáció 500. évfordulójának méltó megünneplésére. Meglátásunk szerint ennek legnagyobb akadálya a felszínesség lehet, amelybe lépten-nyomon bele is botlunk, amikor Luther teológiai öröksége kerül előtérbe. Pedig e sorok szerzője nem rejt véka alá azt a meggyőződését sem, miszerint nemcsak hogy Lutherrel kezdődött, de vele be is fejeződött az egyetemes keresztyén-ség megújulása (a reformáció) a XVI. században. Fontos, hogy helyesen értsük reformátorunk tanítását, hiszen ő valóban alkalmas eszköznek bizonyult a mindenható és felséges Isten kezében, hogy fényt gyűjtsen egy olyan korban, amelyben az igazi világosság, vagyis az ige világossága a legtöbbször előtt rejtve maradt.

Az ünneplés ezért roppant nagy felelősség is. Nem elég csak megmutatni magunkat a világnak, kihasználva a „reflektorfény” és az átlagosnál nagyobb figyelem adta lehetőséget, hanem – az előre láthatóan – szép számmal megrendezésre kerülő programjainkat valódi tartalommal, vagyis az evangéliummal kell megtölteni. *Mert nem a kétségkívül csábító külsőségek és formalitások teszik emelkedetté az ünneplést, hanem a tartalom minősége.* Ennek értelmében azon áll vagy bukik 2017-es évünk is, hogy minden dolgunkat ahhoz az egyhez, a lényeghez, vagyis a kereszt evangéliumához mérjük-e (vö. 1Kor 1,18; 2,2). Ezzel szemben ma sokak szerint az szolgálja az egyház egységét és belső békességét, ha hagyjuk, hogy benne minden virág virágozzék. A legtöbbször már azt sem bánják, hogy az unásig „mantrázott” sokszínűség éles tanításbeli különbségek tolerálásában is megjelenik. Ebből azonban nem jó rend, hanem egyre nehezebben viselhető rendetlenség származik, amelynek jelei, sajnos, nyilvánvalók és láthatók. 456. számú korálunk 4. versszaka így kezdődik: „Krisztus-kereszt, csodavirág!” *Azt szeretném, ha ezt az 500 évet úgy ünnepelnénk egyházunkban és gyülekezetinkben, hogy nem minden virág, csak ez az egy, a Krisztus-kereszt, a csodavirág virágozna.*

Ezért a fél évezredes jubileum alkalmával – alázatos és töredelmes szívvel – át kell tekintelnünk a megtett utat, hogy aztán közösen gondolkodhassunk a jövőről is. Semmi újat nem kell kitalálni, inkább azt a régit és sokszor elfeledettet, ám mégis mindig megújuló és mindeneket megújító evangéliumot – tisztán és igazán – hirdetni. Ezért nincs is más dolgunk (a költőt szabadon idézve), mint lemosni róla, mit rákentek a századok! Így találhatunk rá újra az igazi

* A Veszprémi (2016. március 2.), illetve a Soproni Evangélikus Egyházmegye (2016. szeptember 7.) LMK gyűlésein elhangzott előadás szerkesztett változata

kincseinkre, például az úrvacsora – Krisztus halálával szorosan összefüggő – ajándékára. Látna az oltáriszentség (eucharisztia) méltatlanul háttérbe szorított gyakorlását és a lutheri szándéktól eltérő értelmezését, kiváltképp szükséges a bűnbánat. Azonban e jeles ünnep arra is szolgálhat, hogy a szentség végre valahára az őt megillető helyre kerüljön gyülekezeteink életében. E tanulmány – nem titkoltan – ezt a célt is szolgálja.

Nyomasztó kérdések fogságában

Mielőtt a téma kidolgozását megkezdenénk, szükséges néhány kérdést tisztázni. Mind közül talán a legégetőbb, hogy *létezik-e egyáltalán egységes „protestáns” álláspont az úrvacsora-értelmezés kapcsán?* Anélkül, hogy túlságosan előre szaladnánk, nyugodt szívvel megelölegezhetjük a nemleges választ, hiszen a két legnagyobb protestáns felekezet (evangélikus és református) tanítása – még ha ez sokak számára első olvasásra meglepőnek is tűnik – ezen a téren antagonisztikus ellentétet mutat. Ezért sem helyeselhetők azok a summás, ám nem nélkülözhetően megfontolt kijelentések, amelyek általában nagyhét

(vagy nagy ünnepek) idején árasztják el a témával foglalkozó internetes portálokat. Ezeknek egyik eklatáns példája a Magyar

Semmi újat nem kell kitalálni.

Nemzet online felületén megjelent írás alábbi részlete: „A protestáns egyházakban a nagypéntek a legnagyobb ünnep, az év egyetlen böjti napja, amelynek végén a legtöbb református és evangélikus gyülekezetben úrvacsorát osztanak a lelkészek. A protestáns hívők közül azok is, akik év közben nem vettek úrvacsorát (általában minden hónap első vasárnapján lehet ezt megtenni a protestáns liturgia szerint), nagypénteken magukhoz veszik a Jézus testét és vérének jelképező kenyeret és bort.”¹ Nem tudjuk, hogy a szerző állításai honnan származnak, de ahhoz kétségünk sem férhet, hogy az ilyen és ehhez hasonló felszínes megfogalmazások bizonyosan veszélyesek és kártékonyak. (Pedig nem ez volt az első és nem is az utolsó.) Az idézet összes pontjával lehetne vitatkozni (nem tudjuk például, hogy mit ért protestáns liturgián vagy épp a nagypéntek kapcsán megemlített böjten), de mind közül a legsúlyosabb tévedése, ami tanulmányunk szempontjából is releváns, az utolsó mondatban található: „[...] nagypénteken magukhoz veszik a Jézus testét és vérének jelképező kenyeret és bort.” Nagyon nagy baj, amíg akár csak egy ember is így látja és láttatja tanításunkat, de még nagyobb probléma, hogy mindez sokakat már – jól láthatóan – nem is igazán zavar.

Ebből következik az a szintén súlyos és nyomasztó kérdés, hogy *mi, evangélikusok vajon nélkülözhetően megbecsüljük-e Urunknak ezt a mérhetetlenül nagy kegyelmi ajándékát?* Soha nem feledem azt a hatodéves konzultációt, amikor egy lelkész kollégám (nagyon helyesen!) felvetette a plénum előtt (lelkészek, teológusok és teológiai tanárok voltak jelen), hogy az egyházi szolgálatra felkészítő egyetemi tanulmányokat „megkoronázz”, egyúttal lezáró vizsgaistentisztelet legyenek úrvacsorai alkalmak. Vele szemben azonban így érvelt valaki: a mi esetünkben épp egy olyan vasárnapra esik a vizsgaistentisztelet, amely előtt egy héttel már megterítjük az Úr

1 Bucsy Levente: *Nagypéntek: azért halt meg, mert megöltük.* <http://mno.hu/szinesvilag/nagypentek-azert-halt-meg-mert-megoltuk-1221770> (letöltve: 2016. október 5.)

asztalát, ezért két egymást követő vasárnap is lenne úrvacsoraosztás, amit már a hívek sokalánának. E dialógus az egyre inkább érzékelhető lelki nyomorúságaink példaértékű lenyomata és árulkodó szimptomája. A bajt pedig még az is tetézi, hogy a jelenlévők többsége e „veretes” teológiai ellenérv előtt nagyobb ellenkezés nélkül meghajolt. Értjük még egyáltalán, hogy milyen nagy kincs az úrvacsora ajándéka?

A feszítő kérdések sorába illeszthetjük az *ökumené vagy hitvallásosság* meglehetősen hamis dilemmáját is. *Az ökumené ugyanis csak helyes teológiai alapvetésből nőhet ki, így szükségképpen hitvallásos.* E kettő tehát, meglátásunk szerint, nem gátolja vagy gyengíti, sokkal inkább erősíti egymást. Jézus főpapi imájában azért könyörgött a mennyei Atyához, hogy övéi egyek legyenek (vö. Jn 17). Sokkal könnyebb lenne elindulni a közös úton, ha – saját vágyaink és elképzeléseink helyett – naponként felvéve keresztünk, valóban Jézust követnénk. Akkor lesz őszinte az egymás felé való közeledés, a közeledésből pedig akkor lesz egymásra találás, ha azt nem egy sokak által elvárt és nem egyszer külső kényszer hatására megszülető emberi kompromisszumként, hanem Jézus főpapi fohászára való lelki rezonanciaként éljük meg. *Belőle indul ki, és benne lehet teljes az egyház egysége.* Ha őt jobban értjük, és hozzá közelebb kerülünk, akkor meglátjuk egymásban a testvért is. Egészen más az emberi erőlködés szülte (k)egység,

Értjük még egyáltalán, hogy milyen nagy kincs az úrvacsora ajándéka?

amely közös nyilatkozataink izzadságszagú mondataiban több ízben tetten érhető, mint az, amikor a keresztt aljánál térdelve találunk egymásra. Ezért az ökumenikus törekvéseknek sem a kiindulópontja, sem az adott lépései, sem pedig a végeredménye nem támaszkodhat Szentírásán kívüli érvekre, hisz a ránk bízott drága kincs megőrzésére (vö. 2Tim 1,14) és nem annak eltékozlására kaptunk felhatalmazást.

Nem felelőtlenség-e a különbözőségek rámutatni a jelen kor kihívásai közepette? Nem vagyunk-e (főleg magyar evangélikus egyházunk méretét tekintve) túl kevesek ehhez? – hangzik sokak részéről a valóban aggályos felvetés. Hisz függetlenül attól, hogy például politikai vérmérséklete alapján ki hogyan értékeli a migrációként emlegetett és egyre inkább eszkalálódó krízishelyzetet, annyit – közös nevezőként – bizonyosan megfogalmazhatunk, hogy a jelen kor kihívásai közepette minden szempontból szükséges lenne a keresztyének (ezen belül is a protestánsok) közös fellépése. Nincs új a nap alatt, hiszen 500 évvel ezelőtt sem volt másként. *Látni fogjuk azonban – éppen a marburgi kollokvium kapcsán –, hogy az (egyház)politikai érvek és érdek szinte soha nem esik egybe a teológiai érvekkel és érdekekkel.* A kérdés tehát megmarad: szabad-e szólnunk, kockáztatva ezt a törekeny egységet? A válasz ebben az esetben is egyértelmű. Nem lehetőségünk, hanem – az Istentől kapott mandátum alapján – kötelességünk. Ha úgy tekintenek ránk, mint akik néha azért úrvacsoráztatnak (legalább nagypénteken), vagy úgy, mint akik mindeközben csupán csak „jeleskednek” és „jegyeskednek”, akkor előáll a *status confessionis*, a hitvallási kényszerhelyzet, vagyis szólni kell. Nem önmagunk igazáért, hanem az evangélium igazságáért. Nem azért, hogy a tájékozatlan emberek által ránk erőszakolt skatulyákból kitörjünk, hogy aztán azok másnak lássanak minket, hanem leginkább azért,

hogy valóban mások legyünk. Olyan keresztyének, akik tényleg megbecsülik Isten kegyelmének ajándékait, így az úrvacsorát is.

Az úrvacsora

Mi a szentség?

Luther mindvégig következetesen tanított ebben a tekintetben is. Átvette és elfogadta Ágoston meghatározását: „Idézem: »Accedat verbum ad elementum, et fit sacramentum«, »Az ige társul az elemhez és szentséggé lesz.« Szent Ágostonnak ez a mondása olyan helyes és találó, hogy aligha mondott ennél jobbat. Az igének kell az elemet szentséggé tennie, máskülönben csak elem marad. Ez ugyanis nem a fejedelem vagy a császár szava és rendelése, hanem a mennyei Felségé, akinek lábához kell borulnia minden teremtménynek, és igenelnie, hogy úgy van, ahogyan Ő mondja, és el kell fogadnia teljes tisztelettel, félelemmel és alázattal.”² Ezek alapján egyházunk két szentséget ismer el: a keresztséget és az úrvacsorát.

Az igének kell az elemet szentséggé tennie, máskülönben csak elem marad.

Bibliai alapvetés

Legtöbbször a rendszeres teológia (azon belül is a dogmatika), illetve a gyakorlati teológia tárgyaként találkozunk az úrvacsora témájával. Ám hitvallási irataink, de még reformátorunk tanításai is csak a megmért norma (*norma normata*) erejével bírnak, nem pedig a mértékadó norma (*norma normans*) igazságával, amely maga a Szentírás. Ezért a lutheri teológia egyik fontos elvére támaszkodva (*sola Scriptura*)³ áttekintjük, hogy mi az, amiből – Isten igéje alapján – semmi módon nem engedhetünk az úrvacsora értelmezése kapcsán.

Ennek érdekében az első korinthusi levél igeverseit vesszük górcső alá (1Kor 11,23–36). Joggal merülhet fel sokakban a kérdés, hogy miért nem az evangéliumi elbeszélések képezik biblikus vizsgálódásunk alapját. Egyrészt rögzítsük, hogy az úrvacsora szerzésének helyét, idejét és magát az eseményt is mind az evangéliumok szerzői, mind pedig Pál apostol hasonlóan írják le! Ugyan az egyes tudósítások között árnyalatnyi különbségek kimutathatók, de mindez a tanítás lényegén nem változtat semmit. Másrészt az apostoli levél ide vonatkozó utalása, amiként a teológiai kutatások egységesen bizonyítják is, legalább 10 évvel az evangélium első leírása előtt keletkezett, így Pál szavai – minden bizonnyal – a szinoptikusoknál⁴ is pontosabban adják vissza az utolsó vacsorán elhangzó jézusi logionokat.

2 Pröhle K. ford. Luther Márton: Nagy káté. In *Luther Márton négy hitvallása*. Budapest, 1983, A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 247.

3 'Egyedül a Szentírás.' A Szentírás-elv azt jelenti, hogy minden tekintetben a Biblia tanítása a mértékadó. Luther más érvet nem fogadott el vitás teológiai kérdésekben, csak ami a Szentírásból származik.

4 'Együtt látók': Máté, Márk és Lukács evangélistára használjuk ezt a teológiai terminust, akik hasonló módon építették fel és írták meg evangéliumaikat. János, a negyedik evangélium szerzője nem tartalmilag, de formailag (például az evangélium szerkesztésében) eltér tőlük.

„Mert én az Úrtól vettem, amit át is adtam néktek” (11,23a) – olvashatjuk az úrvacsora szerzési igéjének bevezetését az apostol tolmácsolásában. Az ἀπό τοῦ κυρίου [apo tu küriuu] kifejezésben a prepozíció (ἀπό) arra utal, hogy magától az élő Úrtól származik ez a hagyomány. Vagyis Jézus szándékát és rendelését örökíti meg az apostol. Amikor a kenyeret és bort, vagyis Krisztus testét és vérét vesszük az úrvacsorában, nem emberi hagyománynak hódolunk, hanem szent, isteni parancsnak engedelmeskedünk.

„[...] az Úr Jézus azon az éjszakán” (11,23b). A ὁ κύριος Ἰησοῦς [ho küriosz Iészusz] tulajdonképpen a keresztyénség első hitvallása: Jézus Úr. Jézusnak ez a fajta megjelölése tudatos szóhasználatra utal az apostol részéről, aki ebben az igében nem csupán arról a történetileg is jól azonosítható személyről beszél, aki egykor az utolsó vacsorán megtörte a kenyeret, és körbeadta a kelyhet, hanem a feltámadott és élő Krisztusról is tanúskodik, akit az egyház 2000 év

óta jelenlévő és eljövendő Úrának vall. Ezzel pedig világossá teszi, hogy minden úrvacsorának – máskor és máshol is – ugyanaz a szerzője, az elrendelője és a megvalósítója.

Magától az élő Úrtól származik ez a hagyomány.

Ma is ő lát minket vendégül, és ő hívogat minket szüntelenül oltárához. Az úrvacsorának ezt a fajta megközelítését a II. század elején keletkezett apostoli irat (*Didakhé – A tizenkét apostol tanítása*) is erősíti, amely alapján arra következtetünk, hogy a „Maran athá!” (‘az Úr jelen van’ vagy ‘Urunk, jöjj!’) felkiáltás kezdetektől fogva az úrvacsorai liturgia része lehetett.⁵ Vagyis annak, aki részt vesz ebben a közösségben, nem elég csupán visszaemlékeznie annak szerzőjére, hanem újra és újra rá kell döbbsennie, hogy minden esetben magának az élő Úrnak a vendége.

„[...] amilyen elárultatott” (11,23b). Az eredeti szövegben itt a παρεδίδοτο [paredideto] igelak szerepel, amely a παραδίδομι [paradidómi] *praeteritum imperfectum passivija*. A magyar fordítás alapján a legtöbben Júdás cselekvésére asszociálnak, aki valóban az úrvacsora szerzésének éjszakáján árulta el Jézust. Ebben az esetben azonban indokoltabb lett volna a folyamatos múlt idő helyett a múltban egyszeri cselekvést rögzítő *aoristos* használata a levélíró részéről. Ezért (is) joggal gondolhatjuk, hogy másról van szó. Közelebb kerülünk a megoldáshoz, ha megnézzük az ige elsődleges jelentést: ‘átad, kiszolgáltát’. Egyetértünk Cserhádi Sándor fordítási javaslatával, aki ennek megfelelően az „elárultatott” helyett a „kiszolgáltattá lett” kifejezést használja.⁶ Ebben az esetben pedig erős a gyanú, hogy a passzív szerkezet nem Júdás cselekvésére utal, hanem valójában *passivum divinum* (isteni passzívum). Mert Jézus ilyen végletes kiszolgáltottsága mögött nem bizonyos emberek szándéka, hanem isteni aktivitás, Isten megváltásunkat célzó tökéletes terve és akarata húzódik meg, amelyet Jézus engedelmes gyermekként mindvégig betöltött. Ezért énekel így róla az apostol: „[...] engedelmeskedett mindhalálig” (Fil 2,8). Jézus halála nem egy baleset volt, nem rosszindulatú emberek cselszövéseinek esett áldozatául, hanem Isten akarata teljesedett be rajta és általa.

5 Vö. *Didakhé* 10,6. <http://www.magyar-kozosseg.com/Bibliakor/didakhe.pdf> (letöltve: 2016. október 5.)

6 Vö. Cserhádi Sándor: *Pál apostolnak a korinthusiakhoz írt első levele*. Budapest, 2008, Luther Kiadó, 508.517.

„[...] vette a kenyeret, és hálát adva megtörte, és ezt mondotta: »Vegyétek, egyétek, ez az én testem, amely tiérettetek megtöretik«” (11,23b–24b). A τοῦτό μου ἔστιν τὸ σῶμα [tuto mu esztin to szóma – ’ez az én testem’] értelmezése sokféle teológiai vitát generált az egyháztörténelem során. A Luther és Zwingli közt húzódó ellentétnek is ez állt a gyújtópontjában. „Az Úr Jézus akkor elhangzott szavait minden bizonnyal eredeti formájában, egyes szám első személyben elevenítették fel az úrvacsorai alkalmakon, ahogyan arra a Pál által idézett hagyományból is következtethetünk. Így vonatkozhat az úrvacsorán megtört kenyérré mindaz, amit egykor a kezében lévő kenyérré mondott.”⁷ Pröhle Károly is hasonló állításokat fogalmaz meg, amikor Lukács-kommentárjában a szerzési igék magyarázásához ér: „Párhuzamba lehet állítani azokat a vallásos-kultikus étkezéseket, amelyekben közösségek együtt ettek kenyeret, és ennek valamilyen szimbolikus jelentőséget tulajdonítottak. Maga a páskavacsora is ilyen volt. *De egyetlen esetet sem találunk arra, hogy valaki kijelentette volna a kenyérré, hogy az az ő teste.* [...] A próféták jelképes cselekedeteinél is világosan kitűnik a jelképszerűség, és soha sem találkozunk azzal, hogy a jel azonos valamilyen személlyel. *Jézus szava nem jelkép, és nem hasonlat, hanem olyan egyedülálló és lehetetlennek tetsző kijelentés, amivel párhuzamba csak az állítható, hogy az ember Jézus az Isten Fia.*”⁸ (Kiemelés – W. G.) Ágoston az inkarnáció csodája felől értelmezi a szentséget: miként karácsonykor az örök Ige Szűz Móriában emberi testet öltött, úgy a szerzési igék is – Ez az én testem..., ez az én vérem... – a kenyérben és a borban inkarnálódnak.⁹

Sokan vádolták és vádolják a keresztyénséget, hogy valójában semmi újat nem hozott, és hogy tanításai, dogmái mind-mind megtalálhatók a korábbi vallásokban. Ha ilyen gondolatok megkísértenek, tekintsünk az úrvacsorára! Annak az Istennek a kegyelmi ajándékára, aki nem áldozatot várt, hanem áldozatot hozott minden emberért, és ennek az – egyszeri és megismételhetetlen – áldozatnak a gyümölcsseit újra és újra élvezhetjük, amikor értünk adatott testét és vérét vesszük magunkhoz. Ez az értelem számára meg nem ragadható, egyedül a hit által látható felséges titok: misztérium.

„»... ezt cselekedjétek...«” (11,24c) – τοῦτο ποιεῖτε [tuto poieite] A ποιέω ige *praesens imperfectum* (folyamatos jelen idejű) alakja rámutat arra, hogy *Jézus szándéka szerint ezt a cselekvést „ismételni, ismételten ismétetni, vagyis gyakorolni kell.* Míg a keresztség egyszeri, életre szóló esemény, az úrvacsorára újra és újra rá van utalva az ember.”¹⁰ (Kiemelés – W. G.) Igaza van Luthernek, aki szerint ha a hívők valóban tudnák, hogy életük minden pillanatában milyen fenyegetéssel néznek szembe a sátán támadása miatt, akkor naponta kényszerítenék a papokat, hogy a szentséget nyújtsák nekik.

7 Cserhádi: *Pál apostolnak...* (6. jz.), 519.

8 Pröhle Károly: *Lukács evangéliuma.* Budapest, 1991, Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, 323.

9 *Evangélikus énekeskönyvünk* 305. éneke – *Megváltó, drága Jézusom...* (amely az úrvacsorai korálok között található Luther-ének) – eredetileg a 150. számú ének (*Mennyből jövök most hozzátok...*) befejező négy versszaka volt. Ebből arra következtethetünk, hogy maga Luther is azt vallotta, hogy amiként az Ige testté lett, úgy adhatja nekünk Krisztus tulajdon testét és vérét minden úrvacsorában.

10 Cserhádi: *Pál apostolnak...* (6. jz.), 520.

„... az én emlékezetemre” (11,24c). Az εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν [eis tén emén anamnészin] kifejezést Cserháti Sándor így fordítja: „az én emlékeztetésemre.”¹¹ A görög ἀνάμνησις [anamnészisz] ugyanis emlékezést és emlékeztetést is jelent. Azért esett ez utóbbira a fordító választása, mert itt nem arról van szó, hogy mi emlékezünk valamire vagy valakire. Már az Ószövetségben is bőven találunk utalást hasonló kijelentésekre. Például a zoltárosok többször is így könyörögnek: emlékezz meg rólam, Uram... (vö. Zsolt 25,6; 106,4) A Jézus mellett szenvedő egyik lator is ekképp fohászodik a kereszten (Lk 23,42). Az előbbiekben már idézett *Didakhéban* olvasható és valószínűleg a szentségi liturgiához kapcsolódó imádság is ezt az értelmezést erősíti: „Emlékezzél meg, Uram, egyházadról, hogy szabadítsd meg őt minden gonosztól és tedd tökéletessé szeretetedben, és gyűjtsd össze a négy szél irányából a megszenteltet országodba, amit neki készítettél!”¹² Pröhle Károly is hasonló következtetésekre jut, amikor már idézett kommentárjában ehhez a kifejezéshez ér: „Az úrvacsorázó gyülekezet Jézus halálára és az új szövetség véreire emlékezteti könyörgésében Istent, hogy teljesítse ígését, és tegye teljessé a világ megváltását.”¹³ Nem mi emlékezünk az úrvacsorában, hanem *Istent emlékeztetjük arra, hogy egyszülött Fia szent teste és vére által váltságot és üdvösséget szerzett nekünk*. Nyilvánvalóan nem neki van rá szüksége, hisz nem feledékeny Isten ő, hogy emlékeztetni kellene. Nekünk van rá szükségünk, hogy hitünk megerősödjék őbenne. Így nyeri

Szükséges, hogy az ő „halálát hirdess[ük], amíg eljön.”

el értelmét az eucharisztia összefüggésében ez a sok ezer éves fohász. Az úrvacsorában részesülő pedig megmarad a szent reménységben, hogy Isten valóban soha nem feledkezik meg népéről.

„Hasonlóképpen vette a poharat is, miután vacsoráltak, és ezt mondta: »E pohár amaz új szövetség az én vérem által, ezt cselekedjétek, valamennyiszer isszátok az én emlékezetemre.«” (11,25) A ἡ καινὴ διαθήκη [hé kainé diathéké] az úrvacsora legnagyobb ajándéka. Ha megvizsgáljuk e szóösszetétel második kifejezését, akkor láthatjuk, hogy az eredeti görög szó első jelentése nem a ’szövetség’, hanem a ’végrendelet’. A zsidókhöz írt levél szerzője szerint: „Miután régen sokszor és sokféleképpen szólt Isten az atyákhoz a próféták által, ezekben a végső időkben a Fiú által szólt hozzánk, akit örökösévé tett mindennek, aki által a világot teremtette.” (Zsid 1,1–2) Vagyis őbenne válik mindaz valóra, amit Isten nekünk megígért. Őbenne van a mi megváltásunk. Az ő érdeméért részesülhet a bocsánatban, aki szent oltárához térdel.

Ezért szükséges, hogy az ő „halálát hirdess[ük], amíg eljön.” (11,26) Mert nagypénteken valóban nyilvánvalóvá lett az eredendő bűn miatt Isten és ember között feszülő végletes ellentét, ugyanakkor az az odaadó és áldozatos szeretet is, amely valóban minden bűnt elfedez, és az Istennel való békességre hív személyválogatás nélkül mindenkit. Ezért a kereszten látható ítélettől és vigasztalástól soha nem tekinthet el a földön küzdő egyház népe.

11 Cserháti: *Pál apostolnak...* (6. jz.), 520.

12 *Didakhé* 10,5. <http://www.magyar-kozosseg.com/Bibliakor/didakhe.pdf> (Letöltve: 2016. 10. 05.)

13 Pröhle: *Lukács evangéliuma...* (8. jz.), 325.

Az úrvacsora értelme Luthernél

Luther tanítása, amelyet *A nagy káté* alapján vázolunk röviden, az előbbi bibliai alapvetés igazságát visszhangozza. Szerinte a szentség minden emberi vélekedéstől független: „Itt sem kívánunk hajbakapni és mérkőzni e szentség káromlóival és gyalázóival, hanem ahogyan a keresztségnél, úgy itt is először azt akarjuk megtanulni, hogy min van a hangsúly, vagyis azt, hogy a legfontosabb része Isten igéje és rendelése vagy parancsa. Mert nem ember eszelte ki és tette szokássá, hanem Krisztus szeretete úgy, hogy senki nem tanácsolta, nem is gondolt rá. Ahogyan tehát a Tízparancsolat, a Miatyánk és a Hiszekegy lényege és méltósága változatlan marad akkor is, ha soha nem tartanád meg, nem imádkoznád, és nem hinnéd, ugyanígy változatlan marad ez a tisztelendő szentség is, nem esik rajta csorba, és nem rövidül meg, még ha méltatlanul élünk és bánunk is vele.”¹⁴ Luther világossá teszi, hogy nem a szentségben részesülő hite teszi a szentséget szentséggé, hanem az Úr elrendelő igéje, amely nélkülünk is hat és munkálkodik.

Mindvégig kitarzott a mellett a Szentírásból felismert igazság mellett, hogy az úrvacsorában a kenyér és a bor Jézus teste és vére. *Vagyis olyan*

*valóságos kenyér és olyan valóságos bor, amely egyúttal Krisztus valóságos teste és valóságos vére. Azokat, akik ezt tagadták, tévelygőknek, istenkáromlónak és eretneknek nevezte több írásában is.*¹⁵ „Az valóban igaz, hogy ha eltávolítod az igét, vagy ige nélkül nézed a szentséget, nem marad semmi a puszta kenyéren és boron kívül. De ha együtt maradnak, ahogyan helyes és kell, akkor az valóban Krisztus teste és vére az igének megfelelően. Mert amit Krisztus szája szól, az úgy van: Ő nem hazudik, és nem csal.”¹⁶ (Kiemelés – W. G.) Nem teológiai ízlés és emberi vélekedés kérdése, hogy miként értelmezzük a szentséget. Ezen a ponton, ahogyan Luther nem engedett egy jöttányit sem, úgy nekünk sem szabad alább adni és kevesebbet mondani. Mindez elsősorban nem a reformátorhoz fűződő viszonyunk, hanem a Krisztussal való élő kapcsolatunk miatt szükséges: *elhisszük-e, hogy amit ígér, meg is tudja cselekedni velünk és bennünk?*

Ezek után kifejti, hogy a szentségben – Jézus keresztfán értünk adatott testének és értünk kiontott vérének gyümölcsként – bűnbocsánatot, életet és üdvösséget kapunk.

„Végül pedig, miután már megismerkedtünk e szentség helyes értelmével és a reá vonatkozó tanítással, nagyon szükséges az az intés és buzdítás is, hogy ne szalasszuk el ezt a nagy kincset, amelyet naponként kézbevesznek, és kiosztanak a keresztyének között; *vagyis hogy azok,*

Nem a szentségben részesülő hite teszi a szentséget szentséggé, hanem az Úr elrendelő igéje.

14 Pröhle K. ford. Luther: *Nagy káté...* (2. jz.), 246.

15 Ezt írta egy helyütt a svájci irányzat képviselőivel szemben: „Isten előtt és az egész világ előtt tanúságot akarok tenni, és ki akarom nyilatkoztatni, hogy soha nem tartok ezekkel a szentségkáromlókkal és tévelygőkkel, nem is akarok velük tartani valaha is, és mosom kezeimet mindazok vérével illetőleg, kiknek lelkét e méreggel Krisztustól ellopják, kísértésbe hozzák és meggyilkolják.” (Masznyik E. ford.) D. Luther Márton: *Hogy Krisztus ez igéi: Ez az én testem stb. még erősen állnak. A tévelygők ellen.* In Masznyik Endre (szerk.): *D. Luther Márton művei.* 5. köt. Budapest–Pozsony, 1910, Luther Társaság, 69.

16 Pröhle K. ford. Luther: *Nagy káté...* (2. jz.), 247–248.

akik keresztyének akarnak lenni; rendezkedjenek be arra, hogy gyakran vegyék a tiszteendő szentséget. Mert látjuk azt, hogy nagyon közömbösen és hanyagul viselkedünk vele szemben.”¹⁷ (Kiemelés – W. G.) Vajon Luther, aki papírra vetette e sorokat, mit mondana az önmagát – legalábbis a szavak szintjén – a reformátor teológiai öröksége nyomán meghatározó evangélikus egyház mai gyakorlatára? Jó volna észbe kapni és meglátni, hogy ez nem egy – több ízben – „kriptokatolikusnak” bélyegzett kis csoport idegesítő „mániája”, hanem az evangélium igazsága és a reformátori tanítás komolyan vétele. Szükséges és kívánatos volna, ha a jeles jubileum küszöbén álló egyházunk a reformátor szavaiban rejlő vigasztalást és intést is meghallaná, megértené és szívébe zárná.

A marburgi cikkek

Miért éppen Marburg?

Nem véletlen, hogy ezt az 1529-es találkozót emeljük ki a *Leuenbergi Konkordia* úrvacsora-értelmezése kapcsán. Ez volt ugyanis az első teológiai kísérlet arra, hogy a különféle protestáns irányzatok – ez esetben a német (evangélikus) és a svájci (református) – eltérő tanításait közös nevezőre hozzák. A reformáció ugyanis soha nem volt egységes mozgalom, ám a „történelem viharai” mindig úgy rendezték az eseményeket, mintha a törésvonalak csak Róma és a vele szemben állók között húzódnának. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy ne lettek volna nyilvánvaló és jelentős tanításbeli különbségek a Rómával szemben állók, vagyis a protestánsok között.

A marburgi találkozó – akárcsak a legtöbb hasonló kísérlet – egy fajta „külső nyomás” eredményeként valósulhatott meg. Hesseni Fülöp – a Rómával szemben a protestáns (lutheri) tanokat támogató tartománygróf – kezdeményezte, hogy a különféle protestáns rendeket egy zászló alá terelje, s így a kívánt egységet – egy teológiai kérdéseket tisztázó beszélgetés útján is – elősegítse. Luther levelezéseiből kiderül, hogy nem igazán akart részt venni a leginkább politikai érdekek miatt megszervezett dispután. Egyébként Zwingli is hasonlóan gondolkodott minderről. Végül azonban rászánták magukat a vitára. Mindketten kísérettel érkeztek Marburgba. Az egység keresésének és elérésének érdekében először nem is ők, hanem a delegációkban velük érkező teológusok ültek tárgyalóasztalhoz. Végül Zwingli és Luther is találkoztak.

A *Leuenbergi Konkordia* I. részében ezt olvashatjuk *A közösséghez vezető út* című fejezetben: „A teológiai gondolkodás és az egyházi cselekvés módjának lényeges különbözősége miatt a reformátori atyák hitükért és lelkiismeretükért a sok közös vonás ellenére sem látták annak lehetőségét, hogy az elkülönüléseket elkerüljék.”¹⁸ Sem történetileg, sem teológiailag nem kelőképp megalapozott ez az állítás. Egyfelől, mint már említettük, nem volt egység a reformáció egyházai között. Nem kellett tehát elkülönülniük, hiszen soha nem voltak egyben. Másfelől nem feltétlen indokolt a többes szám használata, hiszen pontosan tudjuk, hogy mi volt az az egyetlen

17 Pröhle K. ford. Luther: *Nagy káté...* (2. jz.), 251–252.

18 Pröhle K. ford. A *Leuenbergi Konkordia*. In *Lelekipásztor*, 1975. 3. sz. 133–134.

neuralgikus pont és kibékíthetetlen különbözőség, ami végül a sokak által várt egyetértés útjába állt: az úrvacsora értelmezése.

Zwingli tanítása

Ahhoz, hogy mindezt jobban megértsük, szólunk kell a másik fél tanításáról is. Zwingli nem vallotta Krisztus Urunk valóságos jelenlétét az úrvacsorában. A kenyérré és a borra csupán szimbólumként tekintett, amelyek emlékeztetnek Jézus értünk viselt szenvedésére és halálára. Tanítását bibliai alapon is megpróbálta igazolni. Az egyik legfőbb teológiai érvét Jézusnak az úrvacsorában való testi jelenléte ellen Jn 6,63-ból merítette: „A lélek az, aki életre kelt, a test nem használ semmit». Ezzel szemben Luther világosan kifejtette, hogy ebben az igében nem Krisztus, hanem a bűnös ember testéről van szó.

A szerzési igéket – 1Kor 11,24: *hoc est corpus meum* ('ez az én testem') – is ehhez hasonlóan szerette volna a saját igazának alátámasztására csűrni-csavarni, amikor azt állította, hogy Jézus itt valójában azt mondja, hogy *hoc significat corpus meum* 'ez jelzi az én testemet'.¹⁹ Luthert nem a „hogyan lehetséges”, hanem a „miért” kérdése érdekelte.

Luther így értékelte ezt a kísérletet: „Zwingli dicsekszik ugyan, hogy ezen szavakból ez az én testem, kisajtolja és kipréseli azt az értelmet: ez az én testemnek a jele. De ott állott valaki, és nézte, hogy miként préseli, és az észrevette, hogy megtréfálta valaki, és csupa szőlőszínű kavicsot tett a sajtóba, és a szegény ember igyekezettel préselte a kavicsot, és nem akarta a munkát abbahagyni, mígnem a sajtó kövestől és mindenestől a fejére hullott, és agyonzúzta őt. A Krisztus szavait bizony nem igen lehet sajtolni és préselni, kavicsdarabok azok, sőt merő sziklák, melyeken az istentelenek kárvallás nélkül nem mesterkedhetnek...²⁰ Nem azért írja le oly sokszor és oly szenvedélyesen az ilyen és ehhez hasonló gondolatokat, mert szeretetlen, hanem hogy az Isten igéjébe kapaszkodó szilárd hittel óvja és védje az evangélium igazságát. A szentséget nem lehet relativizálni és félvállról venni!

Jézus úrvacsorai jelenlétével kapcsolatban Luthert nem a „hogyan lehetséges”,²¹ hanem a „miért” kérdése érdekelte. Ez utóbbira válasza is mindig egyértelmű volt: értünk. Ellenfe-

19 A két álláspont (Lutheré és Zwinglié) között elhelyezkedő Kálvin megoldása sem elfogadható, aki szerint a szentségben valóságosan kapcsolatban vagyunk a jegyekkel, és ezek által lélekben valóságosan kapcsolatba kerülünk Krisztussal is, csak épp Krisztus nincs valóságosan kapcsolatban a jegyekkel. Ez a tanítás sem felel meg a bibliai igék értelmének. Mindemellett az is nagy veszedelme a svájci irányzat gondolkodásának, hogy nem igazán tud mit kezdeni az úrvacsora méltó és méltatlan vételének kérdésével, mivel a hit nem az Isten ajándékát elfogadó, és abból erőt merítő, hanem szentséget teremtő és alkotó tényezővé válik. Így a szentségben hittel részeseülő számára teljesül az ígéret (lélekben egyesül Jézussal), a hitetlennel pedig semmi nem történik, hiszen nem jön létre a lelki találkozás (egyesülés). Ez azonban nagyon messze van attól a lutheri (pontosabban biblikus) felfogástól, miszerint a hívő üdvösségére, a hitetlen pedig kárhozatára veszi magához az úrvacsorát. Ezért mind a szimbolikus (Zwingli), mind pedig e túlságosan spirituális (Kálvin) értelmezés távol van a lutheri felfogástól.

20 Masznyik E. ford. Luther: *Hogy Krisztus ez igéi...* (15. jz.), 192.

21 Jézus szava alapján mindvégig vallotta Urunk valóságos jelenlétét az úrvacsorában. De mivel a Szentírásban arra már nincs egyértelmű utalás, hogy mindez hogyan történik, ezért nem szívesen ment bele az inkább filozófiai jellegű magyarázkodásba.

lei azonban rákényszerítették arra, hogy az előbbivel is foglalkozzék. Ráadásul ebben a tekintetben is kétfrontos küzdelmet kellett vívnia. Harcolt a római tanítással szemben, amely a *transsubstantiatio*²² dogmájával filozófiai terminusokat hívott segítségül, hogy ezt a misztériumot (azaz a megmagyarázhatatlant) magyarázza, de ugyanígy nem fogadta el a svájci tanítás racionalitását sem. Zwingli (és lényegében Kálvin is) azt képviselte, hogy Jézus emberi természete szerint az Atya jobbára ült. Ez vitathatatlan és helyes tanítás, amelyet mi is vallunk. Mind-ebből viszont azt a téves következtetést vonta le, hogy így már nem adhatja magát testileg a szentségben, hiszen egy test egyszerre csak egy helyen lehet. Ha pedig Jézus testileg a mennyben van, nem lehet egyúttal a szentségben is. *A logika szabályait azonban az Isten dolgaira nem lehet alkalmazni, mert hamar és könnyen megszegyenülünk.* Luther – Zwinglivel és követőivel szemben – kifejti, hogy Isten jobbjá nem egy lokálisan leírható vagy meghatározható

Luther érvei minden tekintetben meggyőzőbbek.

pont a mindenségben, hanem Isten mindenhatósága és mindenütt jelenvalósága. Megfogalmazza az *ubiquitas* (Isten mindenütt jelenvalósága) és a *communicatio idiomatum*²³ tanítását, miszerint Jézus isteni természete szerint mindenütt jelenvaló,

és mivel az isteni és emberi természet nem választható el egymástól (vagyis Krisztus nem választható el a testétől), ezért az úrvacsorában valóságosan (testileg is) adhatja önmagát. A csata akár a teológia, akár a filozófia „pástján” zajlik, Luther érvei minden tekintetben meggyőzőbbek.

Amikor azonban nem Krisztus egyértelmű rendelkezéséről, hanem az emberi kegyességből eredő gyakorlatokról szólt reformátorunk – mint például a szentség imádságáról vagy az elevációról –, sokkal megengedőbbnek bizonyult. Ellentétben a rajongókkal, akik pedig épp ezekben a kevésbé fontos kérdésekben foglaltak el merev álláspontot. Luther szavai – velük szemben is – egyértelműek: „Annak okáért azt mondjuk már most, hogy ne kárhoztassák és eretneknek se csúfolják azokat, akik a szentséget nem imádják, mert erre nincsen parancsolat, és Krisztus nem ezért van. [...] Viszont ne kárhoztassák és ne csúfolják eretneknek azokat sem, akik imádják. Mert ha ezt a Krisztus nem is parancsolta, de meg sem tiltotta, sőt gyakran elfogadta. Szabados, szabados dolog legyen ez, valahányszor áhíthatóságod és alkalmad van. Vétkesek azért mindketten, kik e két irányban széjjelválnak, előlött veszekednek, egymást kárhoztatják, és a közéletet eltévesztik. Amazok erővel akarják kieszközölni, hogy ne imádják, mintha Krisztus jelen sem volna; ezek meg az imádat erőszakolják...”²⁴ Az eleváció kapcsán

22 'Átlényegülés'. A szubsztancia és az akcicens is filozófiai kategória: előbbi a lényeg, utóbbi a járulék, vagyis a lényeghez nem tartozó tulajdonság jelölésére szolgál. A konsekráció (szerzési igék elmondása) során a kenyér és a bor átlényegül. Megváltozik a szubsztanciájuk, vagyis lényegileg Krisztus teste és vére lesznek, míg az akcidencek változatlanok maradnak. Így még mindig kenyeret és bort látunk, de azok valójában már Krisztus teste és vére.

23 Az a tanítás, amely Jézusban az emberi dolgokat a Fiú Istennek, s az istenieket az ember Jézusnak tulajdonítja.

24 Masznyik E. ford. D. Luther Márton: A Krisztus szent teste szentségének imádságáról. In Masznyik Endre (szerk.): *D. Luther Márton művei*. 4. köt. Budapest–Pozsony, 1908, Luther Társaság, 43.

pedig kifejti, hogy a kísérő mozdulat – noha nem Krisztus parancsolta, de ha az Isten ajándékának felmutatását jelenti – megtartható.²⁵

Ha tehát a lényegről helyesen gondolkodunk és beszélünk, akkor a lényegtelen (*adiaforon*) kérdések is a helyükre kerülnek, és nem bírnak többé elválasztó erővel, ahogy ez Luther előbbi soraiból is jól érzékelhető. Tartunk tőle, hogy a manapság – egyházunkon belül is – tapasztalható vitáink a „felszín fecsegése” csupán. A probléma mélyén súlyos, a lényegre mutató ellentétek húzódnak közöttünk. Nem lehetséges, hogy másként értjük a Krisztus evangéliumát?

A marburgi cikkek az úrvacsoráról

Meglepő, de az előbbieken szemléltetett különbségek ellenére is kis híján eredményes lett Zwingli és Luther marburgi találkozója. 14 pontban foglalták össze azokat a tételeket, amelyekben egyetértenek,²⁶ az utolsó pedig az úrvacsora értelmezéséről szól: „Tizenötödször: hisszük és valljuk mindnyájan Jézus Krisztusnak, a mi édes Urunknak a vacsorájáról, hogy a szerzés szerint mindkét szín alatt kell élvezni: hogy a mise sem olyan cselekedet, amivel egyik a másiknak, holtnak és élőnek kegyelmet szerez, hogy az oltáriszentség is Jézus Krisztus valóságos testének és vérének szentsége, és hogy ennek a testnek és vérnek lelki élvezése minden keresztyének kiváltképpen szükséges. Hasonlóképpen a szentség használata, miként az ige a mindenható Istentől avégre adatott és rendeltetett, hogy általa a gyenge lelkek hitre és szeretetre indíttassanak a Szentlélek által.”

Majd így folytatják: „És bárha mi arról, vajon Krisztus valóságos teste és vére testileg van-e a kenyérben és borban, ez idő szerint nem egyeztünk meg, mégis egyik fél a másik iránt keresztyén szeretetet tanúsítson, úgyszólván minden lelkiismeret mindig többet viselhessen el, és mindkét fél buzgón kérje a mindenható Istent, hogy minket az ő Lelke által az igazi értelemben megerősítsen. Ámen!”²⁷

Luther bizakodó volt a találkozó után, amint azt későbbi iratai is tanúsítják, és remélte, hogy idővel ebben a nagyon fontos kérdésben is sikerül közelebb kerülniük egymáshoz. „Így váltunk meg Marburgtól abban a reményben (mint már mondtam), hogy mert minden keresztyén cikkben engedtek és a szent sakramentum (szentség) eme cikkében is elállottak korábbi tévelygésüktől (hogy az puszta kenyér volna), majd végre idő múltán tisztára mellénk állanak. Minthogy azonban az Ördög munkája miatt ez be nem következett és én bizony megcsalattam, amint ez a Zwingli halála után megjelent könyvből kiténik, megjegyzendő, hogy ő az értekezlet után gonoszabbá lett, mint előbb volt, és Marburgban bizonyos hamisan tárgyalt velem, kényszerítve érzem magam, hogy közösségre ne lépjek egy rajongóval sem, nevezze Stenkefeldnek, Zwinglinek, Oekolampadiusnak, Karlstadtnak, vagy bárkinek...”²⁸ Nem tudjuk, mi lett volna, ha foly-

25 D. Luther Márton: Kis hitvallás az úrvacsoráról. In Masznyik Endre (szerk.): *D. Luther Márton művei*. 6. köt. Budapest–Pozsony, 1914, Luther Társaság, 460–465.

26 Vö. A Marburgi cikkek. In Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei 7. Levelek*. Budapest, 2013, Luther kiadó, 491–496. 1475+ sz.

27 Masznyik E. ford. *A Marburgi cikkek...* (26. jz.), 494.

28 Masznyik E. ford. *Luther: Kis hitvallás...* (25. jz.), 448–449.

tatódnak a tárgyalások, és kár is ilyen történetietlen kérdésbe belemenni, hiszen tudjuk, hogy nem sokkal később, 1530-ban Zwingli a kappeli csatában életét veszítette. Az viszont a napnál világosabb, hogy a sok közös pont ellenére azért nem született egyetértés, mert mind közül a leginkább lényegesben nem volt meg a közös nevező. Luther soraiból pedig az is kitűnik, hogy a helyzet nem javult, inkább csak romlott az évek múlásával.

A Leuenbergi Konkordia

Előzmények

Marburg sikertelensége után is folytak kísérletek a protestáns egység megteremtésének érdekében.²⁹ Németországban a poroszok, nálunk a Habsburgok nyomása kínált remek táptalajt ezeknek a kezdeményezéseknek. Ez a folyamat a XX. század második felében felerősödött. 1963-tól elindult egyfajta párbeszéd az Egyházak Világtanácsa Hit és Egyházszervezet Titkárságának inspirálása alapján a Lutheránus és a Református Világszövetség között. 1967 után az uniált egyház, a valdens egyház és a cseh testvéregyház is csatlakozott. 1971. szeptember 19. és 24. között Leuenbergben volt egy közös tanácskozás, itt fogadták el a konkordia első változatát. 1973. március 12. és 16. között a második, Leuenbergben tartott értekezleten pedig már a végleges szöveget, amelyben kimondták az aláíró protestáns egyházak között a szószerk- és úrvacsorai közösséget.

A konkordia az úrvacsoráról

A konkordia szövege két ízben beszél az úrvacsoráról. Ezek közül a III. részben található szövegre figyelünk, amelynek bevezetőjében az alábbi állítás olvasható: „Mi komolyan vesszük az atyák döntéseit, de erről ma a következőket mondhatjuk...”³⁰ (*Kiemelés – W. G.*) Vagyis nemcsak rejtetten, hanem expliciten is megfogalmazott cél volt a régi ellentétek tisztázása, és valamiféle közös tanítás megfogalmazása. Erre utal a fejezet címe is: *Egyetértés a reformáció korabeli, egymást elítélő nyilatkozatok kérdésében.*

„18. Az úrvacsorában a feltámadott Jézus Krisztus önmagát adja nekünk mindenkiért halálra adatott testében és vérében az ígéret igéje által kenyérral és borral. Így adja önmagát fenntartás nélkül mindenkinek, aki a kenyeret és bort veszi; a hit az úrvacsorát üdvére, a hitetlenség ítéletére veszi.

19. Jézus Krisztusnak testében és vérében adott közösségét nem tudjuk elválasztani az evés és ivás aktusától. Minden olyan kísérlet, amely Krisztus úrvacsorai jelenlétének értelmezésénél eltérek ettől a cselekménytől, azzal a veszéllyel jár, hogy elhomályosítja az úrvacsora értelmét.

²⁹ Magyarországon például a Kéri Egyezmény (1830), a Nagygeresdi Egyezmény (1833), majd a Nagygeresdi Egyezmény megújítása (1900) is lehetővé tette az érintett református és evangélikus egyházkerületekben a kölcsönös szolgálat lehetőségét. Ám ezekben az esetekben nem volt cél egy közös tanítás, még kevésbé egy közös hitvallás megfogalmazása, csupán a római katolikus hegemonia és az egyre növekvő szekularizmus elleni közös fellépés érdekében vállalt közösség volt ez – a másik felekezet tanításának a tiszteletben tartása mellett.

³⁰ Pröhle K. ford. A Leuenbergi Konkordia (18. jz.), 136.

20. Ahol ez az egyetértés megvan az egyházak között, ott a reformátori hitvallások elítélő kijelentései nem vonatkoztathatók ezen egyházak jelenlegi tanítására.”³¹

A konkordia értékelése

Ha e dokumentum valóban azzal az igénnyel készült is, hogy tisztázza a korabeli elítélő tételket, akkor mindenképp szükséges lett volna az egységet a marburgi kollokviumon megühsítő tétel alaposabb kibontása. Ez nyilvánvalóan azért nem történt meg, mert ez a szöveg – állítása ellenére – sem rendezi, csupán szemérmesen elhallgatja a vitatott kérdést.

Persze az itt leírt nagyon árnyalt és ködös megfogalmazásnak is megtaláljuk a történeti előzményét, ha az alábbi gondolatokat figyelmesen elolvassuk: „Melanchthon az Ág. Hitvallást s ennek X. artikulusában az úrvacsoráról szóló tant az 1540. évi kiadásban *önkéntesen megváltoztatta*. Ez volt az ún. *Variata*, melyet a wormszi vallási értekezleten Kálvin is aláírt. Bár maga Melanchthon éppen itt Wormsban azt mondta, hogy a változtatással nem Zwingli és nem Kálvin tanának akart kedvezni, hanem a pápistákkal szemben akarta Luther tanát megóvni attól, hogy valami szín alatt a transzsubstanciációt bele ne magyarázzák, de azért a *Variata* éppen a protestánsok között adott okot sok vitára és Kálvin felé való elhajlásra. Sokan hivatkoztak a Variatára nálunk is.”³² (*Kiemelés – W. G.*)

A kiváló evangélikus egyháztörténész joggal értékelte „önkéntes változtatásnak” az ágostai hitvallásnak ezt a verzióját, hiszen éppen Jézus valóságos (testi) jelenlétének kérdésében gyengítette az oltáriszentségről szóló lutheri tanítást. Így sikerült egy olyan formulát találnia Melanchthonnak, amelyet még Kálvin is elfogadhatónak és aláírásra érdemesnek tartott. Azok

Szemérmesen elhallgatja a vitatott kérdést.

az uniált egyházak, amelyekben szervezetileg is összefonódott a református és evangélikus közösségek hitélete, szintén előszeretettel hivatkoznak erre a variánsra. A probléma viszont megmaradt, és a kérdés továbbra is feszítő, mert ahogyan 1540-ben, úgy 1973-ban sem történt meg a valódi vitapont megnyugtató teológiai értékelése, csupán annak élet tompították annyira, hogy az már ne bírjon elvალasztó erővel. Így viszont – látva a szöveget – joggal kérdőjelezhetjük meg az atyák tanításának komolyan vételére vonatkozó utalást is. *Nem tudunk ugyanis más következtetésre jutni, minthogy az e folyamatban részt vevők többségének mégsem volt annyira fontos Jézus valóságos jelenlétének megvallása az úrvacsora-értelmezés kapcsán, mint Luthernek és az ő követőinek.* Így eshetett meg, hogy bár olvashatunk kenyérről és borról, Krisztus testéről és vérééről, valamint evésről és ivásról is, mégsem derül ki világosan, a dokumentum elfogadói és aláírói mit gondolnak Jézus valóságos jelenlétééről az úrvacsorában. *Vagyis mindenről sikerült megegyezni, csak a lényegről nem,* így aztán mindenki azt lát bele, és azt olvas ki belőle, amit akar.

31 Pröhle K. ford. A Leuenbergi Konkordia (18. jz.), 136.

32 D. Payr Sándor: Az Ágostai hitvallás története Magyarországon. 132. <http://leporollak.hu/egyhtori/luther/melancht/AGTAN5.HTM> (letöltve: 2016. október 5.)

Mindenképpen pozitívum, hogy megemlítik a hívők és hitetlenek közti különbséget, miszerint előbbiek üdvükre, utóbbiak ítéletükre veszik a szentséget, de a lényegen ez sem változtat semmit.

A magyar fél álláspontját Pröhle Károly tolmácsolásában ismerhetjük meg,³³ aki hozzászólásában arról beszélt, hogy túlságosan „új hitvallás” jellege van bizonyos szövegrészeknek. Ennek fényében viszont sem a szentségi, sem pedig a krisztológiai részek nem tekinthetők eléggé kidolgozottak. A teológiai indoklások jelentős rövidítését és nem egy esetben (például az úrvacsora kapcsán is) a teljes szövegrész elhagyását javasolta. A magyarok véleménye alapján viszont semmi változás nem történt a dokumentumban, amelyet 1973-ban – az első verzióhoz képest csak néhány jelentéktelennek tűnő módosítás után – el is fogadtak.

Semmi kifogásunk e többéves, több évtizedes, bizonyosan sok energiát felemésztő folyamat ellen, amelynek egy fajta lenyomatát is látjuk a konkordia szövegében. Nyilván a jó szándék vezérelte a résztvevőket, akik – minden kétséget kizáróan – a protestáns egység megteremtésén munkálkodtak. Mi sem járhatunk más úton, ha valóban Jézust akarjuk követni. Azt viszont kifejezetten fájjaljuk, helytelennek és nem a valóságot tükröző állításnak tartjuk, hogy szerintük ezzel a dokumentummal sikerült is minden lényeges kérdést tisztázni, miközben még az sem derül ki szövegéből, hogy a kenyér és a bor valóban Jézus teste és vére-e. Meglehet, ha egy reformátust kérdeznénk erről, azt válaszolná, hogy nem, ha pedig egy evangélikust, reménység szerint azt, hogy igen.

Még jó, hogy nem nekünk kell döntenet, hiszen egykor Jézus már döntött, és igéi, kijelentései máig szilárdan állnak, és az idők végéig állni fognak. Nekünk pedig őt kell még jobban megérteni, hogy közelebb kerüljünk hozzá.

A konkordiát – a megnevezett fenntartások ellenére – a Magyarországi Evangélikus Egyház is aláírta. Nem akarjuk kétségbe vonni e valószínűleg körültekintően végiggondolt döntés jogosságát, ugyanakkor nagyon megértjük azokat a lelkeseket és közösségeket is, akik az említett különbözőségek miatt nem kívántak, és azóta sem kívánnak ehhez az egyezményhez csatlakozni. Az Országos Presbitérium határozata³⁴ egyebek mellett – érzékelve az aggályokat – rögzíti, hogy a szöveg nem tekinthető új hitvallásnak, ezért a szervezeti és jogi következményeiről szóló konzekvenciákat a résztvevő egyházakra bízta. A párbeszédet pedig nyilván folytatni kell, hiszen sok közös dolgunk vár még rendezésre.

Befejezés

Vajon elegendő-e a Konkordia szövege a szószék- és úrvacsorai közösség kimondásához a református és az evangélikus egyházak között? A kérdésre továbbra sem kívánunk explicit módon válaszolni, de az összefoglalásként is értelmezhető záró gondolatokból minden olvasó számára kirajzolódik álláspontunk.

Az ágostai hitvallás 7. cikke világosan beszél arról, hogy az egyház egységéhez elegendő az egyetértés az evangélium tiszta és igaz hirdetésében valamint a szentségekkel való helyes szol-

33 Pröhle K.: A Leuenbergi Konkordia elfogadása. In *Lelkipásztor*, 1975. 3. sz. 139–141.

34 Pröhle K.: A Leuenbergi Konkordia elfogadása (33. jz.), 141.

gálatban. *Ebben az esetben az elegendő azt is jelenti, hogy szükséges.* Vagyis e kettő közös értelmezése egy olyan minimum, amely nélkül nem beszélhetünk valódi egységről. Azonban ha a törvény és evangélium értelmére és egymáshoz való viszonyára gondolunk, már ebben a tekintetben is jelentős különbséget tapasztalunk a lutheri és svájci tanítás között, amelyet most nem áll módunkban részletesen ismertetni. Az úrvacsora kapcsán pedig mindez még látványosabb, ahogyan erre tanulmányunkban több megközelítésben is rámutattunk.

A 2010–2011-es tanévet a heidelbergi egyetemen töltöttem ösztöndíjasként. Németország Baden-Württemberg tartományában uniált egyház működik, vagyis a protestánsok (reformátusok és evangélikusok) szervezetenként is egy közösséghez tartoznak. Amikor az ösztöndíjat adó egyesület egyik lelkészével – első alkalommal – hosszabban beszélgethettem, megkérdeztem tőle, hogy ezt az egységet miként élik meg az istentiszteleten. Válaszát így lehet összefoglalni: a liturgiában inkább a lutheri hagyományt követjük, vagyis egy díszesebb és jól felépített rend szerint ünneplünk, a szentség vételénél ellenben inkább a református tradíció szerint járunk el, vagyis nem Jézus valóságos jelenlétén, inkább a szentség közösségteremtő voltán van a hangsúly. Egyébként az úrvacsora nem is szerves része az istentiszteleteknek. Nyilván egy ember véleménye ez (megl lehet, ugyanerre a kérdésre 10-ből 10-en más választak volna), de azért – saját tapasztalataim alapján is – néhány következtetést levonhatunk. A lelkész helyesen azonosította be mind a református, mind pedig az evangélikus hagyományt, hiszen a liturgia és az úrvacsora komolyan vételét és rendszeres ünneplését szorosan a lutheri tradícióhoz tartozónak, míg a svájci irányzat számára kevésbé lényegesnek értékelte. *Viszont egyáltalán nem biztos, hogy e két eltérő hagyományt érdemes az istentiszteleten is összehozni.*

Mindez nem jelenti azt, hogy a párbeszéd folytatását és a helyi gyülekezetekben és gyülekezetekért való együttműködést ne tartanánk szükségesnek. Ám kétségtelen tény, hogy mi, evangélikusok ebből a közeledésből és párbeszédből ez idáig nem sokat profitáltunk. Ellenben több területen sokkal szegényebbek lettünk, hiszen az elmúlt évszázadokban – megfelelő a protestáns besorolásnak – sikerült megfedkezni szép liturgiánkról és az úrvacsora páratlan ajándékáról egyaránt. A *Reformáció 500* azonban remek lehetőséget kínál, hogy helyére tegyük a dolgokat.

Mindenek előtt rá kellene döbbernünk arra, hogy mekkora kincs Luther teológiai öröksége. Nem volt senki az egyház 2000 éves története folyamán, aki ennyire tisztán értette és magyarázta volna a Szentírás tanítását. Sokszor más felekezetűek intenek minket, és vetik joggal szemünkre, hogy nem is igazán értjük és értékeljük, hogy Istennek milyen nagy ajándéka ő számunkra. Szeretnénk, ha az előttünk álló időszak ennek a ráeszmélésnek is *kairosza*, alkalmas ideje lehetne.

Akkor pedig a párbeszédet is új és más minőségben folytatjuk, és a valóban *páratlan lutheri örökség újbóli felfedezése által meggazdagodva gazdagíthatunk másokat.* Mindezt abban a reményben, hogy evangélikus gyülekezeteinkben, és reménység szerint másutt is, mind többen megértik és felismerik, hogy Krisztus igéi – „ez az én testem” és „ez az én vérem” – még mindig erősen állnak, és soha nem is fognak meginogni.

Rá kellene döbbernünk arra, hogy mekkora kincs Luther teológiai öröksége.

Kihívások és válaszok. Luther állásfoglalásai korának politikai eseményeivel kapcsolatban

Időről időre feszítő kérdésként jelentkezik a keresztyén ember életében az, hogy miként viszonyuljon az őt óhatatlanul közvetlen közelről érintő politikai eseményekhez. Egy-egy választási kampány során a média is érdeklődéssel fordul a különböző vallásfelekezetek felé, hogy adnak-e eligazítást a híveiknek, hogy miként éljenek állampolgári jogaikkal a szavazófülkékben, és ha születnek ilyen állásfoglalások, azok mennyire nyíltak vagy burkoltak, mennyire tekinthetők egy-egy politikai irányvonal, tömörülés, esetleg konkrét párt elleni vagy melletti kiállásnak, illetve hogy egyáltalán van-e joga az egyháznak ilyen értelemben megnyilvánulni. Egy-egy ilyen állásfoglalás aztán gyakran különböző nemtelen elvárásokhoz vagy vádaskodásokhoz is vezethet, hiszen előfordulhat az, hogy valamely politikai erő szinte elvárja, hogy az egyház minden módon támogassa őt mint eszmei szövetségését, mások pedig éppenséggel azt sulykolják, hogy az egyháznak hallgatnia kell a napi politikai kérdésekben, és etikátlan, ha azokban állást foglal. A helyzetet tovább bonyolítja az a téves Szentírás-értelmezésen nyugvó narratíva, amelyet nem csupán egyes szekták, de időnként az egyház bizonyos szélsőséges kegyességi irányzatai is képviselnek, és amely szerint a hívő embernek egyáltalán nem szabad foglalkoznia a közélettel, minthogy az a világra tartozik, míg a keresztyén ember már életében is a mennyország polgára (vö. Fil 3,20). Ezzel a kegyesnek tűnő elzárkózással lutheránus keresztyénekként szembehelyezhetjük az ágostai hitvallás megfelelő kijelentését, amely szerint a hívő embernek igenis felelősséggel, jogait és kötelességeit egyaránt a szeme előtt tartva kell részt vennie evilági hazájának életében: „A közügyekről azt tanítják, hogy a törvényes világi intézmények Isten jó alkotásai, a keresztyéneknek szabad hivatalt viselniük, bírászkodniuk, császári és más, érvényben levő törvények szerint ítékezniük, jogos halálos ítéleteket hozniuk, jogos háborút viselniük, katonáskodniuk, törvényes szerződést kötniük, saját tulajdonnal rendelkezniük, a hatóságok kívánságára esküt tenniük, házasodniuk és férjhez menniük.

Elítélik az anabaptistákat, akik eltiltják a keresztyéneket ilyen világi kötelességektől.

Elítélik azokat is, akik az evangéliumi tökéletességet nem az istenfélelemben és hitben, hanem a világi kötelességek elhagyásában keresik [...] A keresztyének tehát kötelesek felsőbb-ségeiknek és a törvényeknek engedelmeskedni, hacsak azt nem követelik tőlük, hogy bűnt kövessenek el, mert akkor inkább kötelesek Istennek engedelmeskedni, mint az embereknek. ApCsel 5,29.”¹

Foglaljon-e állást a hívő ember, illetve maga az egyház közéleti, politikai kérdésekben, és ha igen, akkor milyen módon?

1 Reuss A. – Bódi E. ford. *Ágostai hitvallás*. Budapest, 2008, Luther Kiadó, 30–31. /Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai, 2/

Magától értetődik, hogy a kérdés nem csupán napjaink egészségtelenül átpolitizált körülményei között, hanem minden időben izgalmas volt, és időnként nehéz helyzetbe hozta a keresztyéneket. E helyen nem térhetünk ki a kérdés biblikus alapjaira, sem pedig teljes körű teológiai elemzésére, hanem csupán arra szorítkozunk, hogy milyen útmutatást találunk a témával kapcsolatban Luther életművében. Tesszük ezt annak reményében, hogy a lutheránus keresztyénség számára nem közömbös a lutheri példa, illetve hogy az eltelt évszázadok és a sok tekintetben talán megváltozott körülmények dacára is találunk abban olyan kapaszkodót, amely segít bennünket a mi időnkben megfelelő módon helytállni, és megfelelni a bennünket érő kihívásokra.

Az általános politikai helyzet Luther korában

Luther életéről, művéről és koráról szólva nekünk természetesen történelmi eseményeket kell megvizsgálnunk. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy ami számunkra történelem, az Luther és a kortársak számára politika volt, és ennek megfelelően kellett kialakítaniuk az álláspontjukat egy-egy konkrét helyzetben. A XVI. század első fele, a kései reneszánsz kor pedig éppen az az időszak volt, amikor az emberek elkezdtek élenkben érdeklődni a saját városuk vagy falujuk határán túlnyúló közügyek, politikai fordulatok és események iránt. Luther maga sem volt ez alól kivétel. Apja, Hans Luder a többször hangoztatott téves megállapítással ellentétben nem jobbágy volt, hanem a szabad paraszti réteg soraiból lépett egyre feljebb, mai kifejezéssel élve vállalkozóvá válva, sőt élete végére a mansfeldi városi tanácsnak is tagja lett. Luther jó néhány politikai hatalmassággal tartott rendszeresen kapcsolatot, közöttük birodalmi választófejedelmekkel is. A császár testvérének, a mohácsi ütközetet követően megözvegyült Mária királynénak ajánlotta *Négy vigasztaló zsoltár* című könyvét.² Életének egyes sorsfordulóit – azokat, amelyeket ma reformációnak nevezünk – alapvetően befolyásolták különböző politikai események, amelyekre kénytelen volt valamilyen módon reagálni.

Luther jó néhány politikai hatalmassággal tartott rendszeresen kapcsolatot.

Milyen politikai környezetben élt és működött Luther?

Luther hazája, Szászország a Német-római Birodalom része volt. A tartományt a Wettindinasztia kormányozta, amely éppen Luther születése után vált két ágra. A hercegség dinamikusan fejlődő állam volt, uralkodói – előbb az egyik, majd egy radikális politikai fordulatot követően a másik ág – rendelkeztek a birodalmi választófejedelmi címmel is.

A Német-római Birodalom vezetése a Habsburgok kezében volt, akik jelentős európai birtokokon – Burgundián Németalföldön, Ausztrián, Spanyolországon, Nápolyon és Szicílián – túl a századfordulótól kezdve elkezdték kiépíteni egyre hatalmasabb amerikai gyarmatbirodalmukat is. II. Lajos magyar és cseh király halálát követően rátették a kezüket a cseh trónra is, majd

² Magyarul: Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei 5. Bibliafordítás, vigasztalás, imádság*. Budapest, 2011, Luther Kiadó, 461–529.

megszerezték Magyarország északi és nyugati vármegyéit is. 1519-ben nagyapja, I. Miksa halálát követően a már spanyol királlyá koronázott ifjú V. Károly került a birodalom élére. A német rendek nem rajongtak túlzottan a francia anyanyelvű, német ügyekben teljesen tájékozatlan fiatalemberért, akit azonban a kor pénzhatalma, az első igazán globális tőkebirodalom, az augsburgi Fugger-ház támogatott, és különböző gazdasági érdekeltségeik révén gyakorlatilag ők jutattak hatalomra ellenfeleivel, I. Ferenc francia, VIII. Henrik angol és tulajdon sógorával, II. Lajos magyar királlyal, valamint Bölcs Frigyes szász választófejedelemmel szemben. Károlynak számos nehézséggel kellett szembenéznie uralkodása kezdetén: belföldön elsősorban a lutheri reformációval visszaélő, azt eszközözül használó jobbágyfelkelésekkel, külpolitikájában pedig a francia és főleg a török terjeszkedéssel.

I. Ferenc francia király csakhamar politikai szövetségesévé lett az Oszmán Birodalom rendkívül tehetséges és ambiciózus új uralkodójának, a trónját Károly után egy évvel elfoglaló I. Szulejmánnak. A szultán csakúgy, mint Károly, az egykori Római Birodalom örökösének tekintette magát, hiszen országának fővárosa 1453 óta Bizánc volt, és ezen a jogcímen akarta uralma alá hajtani egész Európát. Miután Szulejmán elfoglalta Nándorfehérvárt, majd Rodosz szigetét, végül Mohács után Szapolyai János magyar királyt is kényszerű szövetségei között tudhatta, nyilvánvalóvá vált a két birodalom összecsapása. Károly gyakorlatilag ennek az összecsapásnak rendelt alá sok mindent, időnként még magát a lutheri reformáció olykor engedékeny kezelését, illetve a pápasággal fennálló viszonyát is.

A pápai állam ekkoriban tényleges politikai szereplőnek számított. 1513-ban II. Gyula pápa halálát követően az egyik legesélyesebb jelölt Bakócz Tamás esztergomi érsek volt, ám a Jagellók támogatását élvező főpap végül alulmaradt a firenzei Giovanni Medicivel szemben, akinek X. Leó néven helyezték a fejére a pápai tiarát. A pápa törökellenes keresztes hadjárat megszervezésével bízta meg Bakóczot, amely végül kudarcba fulladt, és Magyarországon a Dózsa-féle parasztfelkelésbe torkolt. Leó egyik utóda, egy újabb Medici, VII. Kelemen Ferenc király szövetségeseként gyakorlatilag éppenséggel Szulejmán szultán szövetségese is lett. Károly ezért hadat vezetett ellene is, és 1527-ben spanyol és – javarészt lutheránus – német zsoldosaival magát Rómát is elfoglalta, a pápát pedig túszul ejtette. Károly hatalma ezzel kiteljesedőben volt: 1541-ben Algírnál legyőzte Szulejmán hajóhadát, a testvére, Ferdinánd által birtokolt magyarországi részekből ütközőállamot alakított ki az Oszmán Birodalommal szemben, a lutheránus német rendek ellenállását pedig a schmalkaldeni háborúban törte meg 1546–1547-ben. A háború után a császár a szász belpolitikába is beleszólt: lemondatta János Frigyes herceget – Luther pártfogóját – a választófejedelemi címről, és azt a másik Wettin-házi ágra, a vele szövetséges, egyébként szintén lutheránus Móric hercegre ruházta át.

Luther azonban ez utóbbi eseményt már nem érte meg, 1546 elején ugyanis elhunyt.

Luther tanítása a világi hatalomról

A középkori teológia az egyedül Istennek élő, a világtól elvonult szerzetesi életformát tekintette a legtokéletesebb keresztyén eszménynek, és ehhez hozzákapcsolta az Isten színe előtti érdemszerzés gondolatát is. A lutheri tanítás ehhez képest éles paradigmaváltás volt, hiszen az

üdvösséget nem egy életeszményhez, hanem kizárólag Krisztus keresztségéhez kapcsolta. Így a lutheri látásmód szerint az ember nem csupán egy kolostor mélyén vagy a közvetlen egyházi szolgálatban élheti meg Istennek tetsző módon a hitét, hanem bármilyen világi rendben. Ez alól a világi hatalom sem kivétel, illetve az annak való engedelmesség nem zárja ki az Isten iránt engedelmes életet.

Már csak azért sem, mert maga a világi hatalom is Isten akaratából van, és belesimul a teremtes rendjébe. Luther 1523-ban *A világi felsőségről* című könyvében értekezett részletesen erről a kérdésről, és itt jelentette ki mindezt, mégpedig szentírási szakaszokra (Róm 13,1–2; 1Pt 2,13–14) hivatkozva: „Legelőször alaposan be kell bizonyítanunk, miszerint a világi jog és hatalom Isten akaratából és rendeléséből van a világon. [...] Tehát biztos és eléggé világos, hogy mennyire akarja az Isten a világi büntető hatalmat és jogot gyakorolni a rossznak büntetésére és az istenfélőknek védelmére.”³

Luther élesen megkülönbözteti Isten országát és a világ birodalmát, és azt mondja, hogy az előbbiben az evangéliummal, az utóbbiban a törvénnyel kell kormányozni. A kettőt pedig nem szabad összekeverni, ahogyan éppen az ő korában ez megtörtént, amikor a püspökök elhanyagolták az ő sajátos hivatásukat, az egyháznak az evangéliummal való kormányzását, és világi földesurakként világi dolgokkal kezdtek el foglalkozni: „Ámde ennek a világnak olyan fejedelmek kellenek, hogy hivataluknak egy részét se töltsék be. A püspökök hagyják az Igét békén s ne kormányozzák vele a lelkeket, hanem hagyják meg a fejedelmeknek, hogy azok kormányozzanak helyettük fegyverrel. Viszont a világi fejedelmek engedjék, hogy az ursorát, rablást, házasságtörést, gyilkolást, s más hasonló rossz cselekedeteket ők üzzenek, a püspököket pedig átoklevelekkel büntessék. Ilyképen szépen kicserélik a szerepeket, a lelkeket vassal, a testet lélekkel kormányozzák úgy, hogy a világi fejedelmek lelkileg, a lelki fejedelmek világilag kormányoznak.”⁴

Luther élesen megkülönbözteti Isten országát és a világ birodalmát.

A felsőbbtség azonban azért van, hogy a törvény alapján fegyverrel, akár erőszakkal is kormányozzon. Az evangélium ugyanis csakis a lelki békességet hirdeti és munkálja, míg az ember életének külső békességét, jólétét, biztonságát a világi felsőbbtségnek kell biztosítania, adott esetben kemény eszközökkel, fegyelmeléssel, büntetéssel, megtorlással is. „Ez okból ezt a két kormányzatot szándékosan el kell választani egymástól s mind a kettőt meghagyni; az egyiket, amely istenfélővé tesz, a másikat, mely a külső békét szerzi s tiltja a rossz tetteket; egyik sem elég a másik nélkül a világban, mert Krisztusnak lelki uralma nélkül, világi hatóság által senki sem lehet kegyes az Isten előtt.”⁵

A kormányzatnak ez a hatalma Istentől való, a hívő emberek tehát akkor élnek Istennek tetsző módon, ha engedelmeskednek neki: „Ez okból a fegyveres hatalmat, vagy a felsőséget

3 Masznyik E. ford. Masznyik Endre (szerk.): *D. Luther Márton művei*. 3. köt. Budapest–Pozsony, 1906, Luther Társaság, 366–367.

4 Masznyik E. ford. *D. Luther Márton művei*... 3. köt. (3. jz.), 396.

5 Masznyik E. ford. *D. Luther Márton művei*... 3. köt. (3. jz.), 372.

becsülnöd kell, mint akár a házasságot, vagy földművelést, vagy más foglalkozást, melyeket szintén az Isten rendelt.”⁶

A felsőbbtség – legalábbis eredeti hivatása szerint – nem Isten akarata ellenére való, hanem éppenséggel az ő rendelkezése szerint végzi a feladatát. Ilyen módon csak az álkegyes rajongók állíthatják azt, hogy a hatalom gyakorlása, a társadalom életét szabályozó törvény elfogadása és elfogadtatása, az állampolgári kötelességek és jogok megtartása lényegtelen kérdés, illetve hogy az Isten országa felől nézve nincsen semmi jelentősége, netán egyenesen bűn volna, mert-hogy nem mennyei, hanem merőben világi dologról van szó: „Hogyha a felsőség és hatalom, mint feljebb bizonyítottam, Istennek tisztelete, akkor mind annak is istentiszteletnek kell lennie, amire a felsőségnek szüksége van: tehát a hatalomnak is. Mindig kell olyannak lennie, aki a gonoszat befogja, vádolja, megfojtja és kivégezi, a jókat védi, felmenti, felelősség alól megszabadítja és kiszabadítja.”⁷

A törvénnyel való kormányzást pedig nem szabad összekeverni az evangéliummal való kormányzással, aminek csakis a lelki emberek, vagyis az igazán hívők közösségében van létjogosultsága. Minthogy azonban a lutheri egyházkép szerint a földön zarándokoló egyház bár Krisztus népe, ám ilyen értelemben véve nem tökéletes és bűn nélkül való közösség, ezért a hívő

ember sem vonhatja ki magát a törvénnyel kormányzó világi felsőbbtség hatalma alól: „És ha az egész világ igazi keresztyénekből, azaz igazi hívőkből állana, akkor semmiféle fejedelemre, királyra, úrra, büntető hatalomra, vagy jogra

Kárhozott és átkozott minden élet, amelyet valaki a maga hasznára él és keres.

nem lenne szükség és nem is lenne hasznos; mert mely okból lenne erre szükségök? [...] Azért, mert az igaz magától mindent és többet tesz, mint amennyit jog követel. De az igazságtalanok nem tesznek semmi jogosat, azért szükségök van a jogra, hogy őket tanítsa, kényszerítse és sürgesse a jó cselekedetre.”⁸

Ez pedig nyilván azt jelenti, hogy élnie kell állampolgári jogaival, illetve számot kell adnia állampolgári kötelességeiről.

Nyilvánvaló persze, hogy a késő reneszánsz korban ezek a fogalmak nem pontosan ugyanazt jelentették, mint napjainkban, a polgári társadalomban. Példának okáért ismeretlen volt a választójog fogalma, hiszen valami ehhez hasonló jog egyedül a nemeseket és a szabad városok tanácsait illette meg, akik a rendi állam különböző hatalomgyakorlási fórumain élhettek ezzel. Hogy ez a társadalmi berendezkedés mennyiben volt igazságtalanabb a mainál, és főleg hogy az egyház mennyiben szólalt fel ezekért az igazságtalanságokért, az merőben abszurd, anakronisztikus kérdés. Már csak azért is, mert ezzel párhuzamosan hosszasan sorolhatnánk a képviselői demokrácia igazságtalanságait is, akár keresztyén szempontból is! Éppen ezért lényeges az, hogy Luther számára a hatalom gyakorlása akkor helyes, ha a felsőbbtség azt a mi értelmezésünk szerinti polgári jogokkal nem bíró társadalmi rétegek javára, erkölcsösen és

6 Masznyik E. ford. *D. Luther Márton művei...* 3. köt. (3. jz.), 380.

7 Masznyik E. ford. *D. Luther Márton művei...* 3. köt. (3. jz.), 384.

8 Masznyik E. ford. *D. Luther Márton művei...* 3. köt. (3. jz.), 369–370.

igazságosan végzi, és a hatalmával nem él vissza, az ugyanis bűn volna. „Aki tehát keresztyén fejedelem akar lenni, annak valóban meg kell változtatnia felfogását, hogyha uralkodni és erőszakkal eljárni akar. Mert kárhozott és átkozott minden élet, amelyet valaki a maga hasznára él és keres. Átkozott minden tett, amelyet nem szeretetből való. [...] Isteni félelemben cselekedni és nem bízni magát sem holt könyvekre, sem élő fejekre, hanem csupán Istenhez ragaszkodni, folyton reá figyelni s bírni jó ésszel, mely minden könyvek és mesterek felett áll, hogy alattvalóit okosan kormányozza.”⁹

De ha a fejedelem nem ilyen módon kormányozza országát, akkor mit tehet a hívő ember? Hiszen a kor társadalmi keretei között a fejedelmet nem lehetett a mandátuma lejártával leváltani egy kedvezőbb vezetőre, így az egyetlen módja a nem megfelelő kormányzat lecserélésének az erőszak, a lázadás volt.

Ilyesmiben azonban Luther szerint a hívő embernek nem szabad részt vennie. 1521 őszén, a Karlstadt és társai által keltett wittenbergi zavargásokra reagálva írja Wartburg várából: „Én azzal a párttal tartok s mindig is akarok tartani, amely a lázadást elszenvedí, bármennyire igazságtalan is az és ellenfele akarok lenni annak a pártnak, amely lázadást szít, bármennyire igaza van neki, azért, mivel a lázadás sohasem múlik el ártatlan vérontás és kártevés nélkül. [...] A lázadás pedig nem egyéb, mint önbíráskodás és bosszúállás. Azt az Isten nem tűrheti: azért az nem lehetséges, hogy a lázadás a viszonyokat mindig nem tenné rosszabbakká, mivel istenellenes és az Isten nincs vele.”¹⁰

Luther tehát Isten eszközeként látja a világi felsőbbiséget, amelynek a hívő ember Isten akaratára szerint kell hogy engedelmességen, és amely maga is azért van, hogy a saját akaratát helyett Isten akaratát valósítsa meg a világban.

Luther reflexiói egyes politikai eseményekre

Az elvi tisztázás után a teljesség igénye nélkül igyekszünk megvizsgálni néhány, a XVI. század embere számára rendkívül égető politikai eseményt, illetve hogy azokkal kapcsolatban Luthernek volt-e véleménye, és ha igen, akkor milyen álláspontot foglalt el.

A parasztháború

A német parasztháború tényleges harci cselekményei csupán 1524-ben kezdődtek, ám a felkelés előszeleit már a századfordulón lehetett érezni. 1493 után az úgynevezett bocskoros szövetség sorozatos felkelései, az 1514-es svábföldi Szegény Konrád-mozgalom, a Rajna menti lovagok lázadása 1522-ben mind arra utaltak, hogy a német társadalom földrengésszerű meg-rázkódtatásoknak néz elébe. De ugyanígy előjelei voltak a parasztháborúnak azok a rajongó mozgalmak, amelyek gyakran éppen Lutherre hivatkozva hirdették zavaros, messianisztikus

9 Masznyik E. ford. *D. Luther Márton művei...* 3. köt. (3. jz.), 399–400.

10 Masznyik E. ford. *D. Luther Márton művei...* 3. köt. (3. jz.), 171.

Luther tehát *Isten eszközeként látja a világi felsőbbiséget.*

tanaikat, és amelyeknek tombolása egyre többször csapott át nyílt erőszakba, elsősorban a kolostorok és egyéb egyházi épületek kifosztásába. Wittenbergben 1521-ben Andreas Karlstadt professzor vezetésével robbant ki egy ilyen mozgalom, amely miatt Luther nemsokára visszatért Wartburgból, hogy megfékezze a reformációval visszaélőket. A parasztháború során, 1525-ben Thomas Müntzer Isten országáról szóló prédikációval már egyenesen a nemesek meggyilkolására biztatta a felkelőket, amivel szerinte magát Istent szolgálják, sőt eszközei lesznek Isten országa megvalósulásának a földön. A felkelés 1524-től kiterjedt Tübingiára és Szászországra, Svábföldre és Frankföldre, de egyéb német tartományokban is történtek elszigetelt összecsapások. A harcoknak számtalan ártatlan áldozata volt, mert sem a felkelők, sem pedig a nemesi csapatok nem válogattak az eszközeikben.

Magától értetődik, hogy Luther sem hallgathatott a vérzivatar közepette, annál is inkább, minthogy a lázadók valóban gyakran éltek vissza a nevével, és azzal takaróztak, hogy a lutheri reformáció elvei jogosítják fel őket a nemesség és a kolostorok elleni erőszakos fellépésre, illetve hogy ők nem tesznek egyebet, mint hogy az evangélium nevében valódi keresztyénekként afféle keresztes hadjáratot folytatnak az őket elnyomó nemességgel szemben.

Hogy a parasztság követeléseivel legalábbis részben jogosak voltak, azt Luther nem vitatta. Ő maga is jól látta, hogy bizonyos társadalmi rétegek életminősége messze alulmarad másokétól, és a nemesség egy része valóban igazságtalan módon él vissza a lehetőségeivel. Amikor a svábföldi parasztság pontokba szedve hozta nyilvánosságra a követeléseit 1525 tavaszán, Luther szinte nyomban válaszolt is azokra (*Intés békére feleletül a sváb parasztság tizenkét pontjára*), feltárva, hogy az egész vérszjósó helyzet kialakulásában nagy szerepe van az uralkodó rétegnek: „Először is senki másnak e földön nem köszönhetjük ezt az ocsmányságot és zendülést, mint nektek, ti fejedelmek és urak, de különösen nektek, ti vak püspökök, bolond papok és szerzetesek, akik megátalkodottságtokban még most sem szűntök meg dúlni-fúlni és dühöngeni a szent evangéliom ellen, jóllehet ismerős előttetek annak igazsága és azt megcáfolni nem tudjátok. Azonfelül a világi kormányzatban nem tesztek egyebet, mint nyúztok és kincset harácsoltok, hogy pompát úzzetek és dölyfösködjetek annyira, hogy azt a szegény paraszt ember tovább már nem képes és nem is akarja tűrni. [...] Hát jól van, mivel ti vagytok okai az Isten ezen haragjának, kétségkívül rátok fogja is azt kiönteni, hogy ha még a mostani időben sem javultok meg.”¹¹

A jogaival és hatalmával méltánytalanul visszaélő nemesek pedig nem egyszerűen az emberi törvények ellen vétének, nem is erkölcsi vagy politikai hibát követnek el, hanem Istennel szállnak szembe, és így nem az ellenük felkelt parasztság, hanem Isten haragját és ítéletét kell hogy elszenvédjék: „Mert tudnotok kell, kedves uraim, Isten rendeli úgy, hogy a ti zsarnokságtokat az emberek nem képesek, nem akarják, sőt nem is tartoznak eltűrni. Meg kell változnotok és Isten ígéjének engednetek. Ha nem teszitek meg barátságos, készséges módon, meg kell tennetek majd erőszaknak és rombolásnak engedve. És ha azt meg nem teszik ezek a parasztok, meg kell

11 Masznyik E. ford. Masznyik Endre (szerk.): *D. Luther Márton művei*. 4. köt. Budapest–Pozsony, 1906, Luther Társaság, 214–215.

majd tenniök másoknak. És hogyha mindnyájukat kiölittek is, mégis nincsenek megölve, mert az Isten másokat fog támasztani. Mert ő akar titeket és ő fog titeket sujtani. Nem parasztek azok, kedves uraim, a kik ellenetek támadnak, hanem maga az Isten támad reátok, hogy megbüntesse dühöngéseiteket.”¹²

Az *Intés békére feleletül a sváb parasztság tizenkét pontjára* című iratban azonban Luther nem kíméli a fegyverre kelt lázadókat sem. Ők ugyanis bár jogos felháborodásukban, de szintén elhagyták a törvényesség útját, amivel természetesen szintén Isten rendje ellen vétkeztek: „Hogy a felsőség gonosz és igazságtalan, az nem ment semmiféle csődülést és lázongást. Mert a gonoszszágnak megbüntetése nem egyeseknek dolga, hanem az csak a világi felsőséget illeti meg, amely a kardot viseli, amint Pál Róm 13,4 és I.Péter 3,7 mondja, hogy »Istentől rendeltetett a gonoszoknak megbüntetésére.«”¹³

Mint hogy a felkelők az önjelölt prófétáik – többek között Müntzer – által félreértelmezett evangéliumba kapaszkodva folytatták egyre elkeseredettebb és ezzel együtt mind kegyetlenebb küzdelmüket, Luther kénytelen volt arra is rámutatni, hogy amit tesznek, annak semmi köze a keresztyénséghez. A Krisztusban elnyert szabadság ugyanis nem jelenti azt, hogy ha valakit méltánytalanság ér, az erre a szabadságra hivatkozva a kezébe veheti a bosszút, mert Krisztus váltságműve erre nem jogosít fel senkit. Luther számos szentírási helyre (Mt 5,39; 1; Róm 12,19; 1Kor 6,7; 2Kor 11,20) hivatkozva adja a lázadók tudtára, hogy az evangéliumot hamisan magyarázó prédikátoraik éppen a keresztyénség lényegét hallgatták el előlük: „Ebből látjátok, mily messze vezettek el titeket ettől a hamis próféták és még keresztyéneknek is mondanak titeket, holott pedig még a pogányoknál is gonoszabbakká tettek. Mert ezekből a mondásokból még a gyermek is kiveszi, hogy a keresztyén jog nem abban áll, ellenkezni a jogtalansággal, kardot ragadni; védekezni, bosszút állni, hanem abban: testet és vagyont feláldozni, hadd rabolja el, aki rabol, elég vagyonunk van nekünk az Úrban, aki amint megígérte nem fog elhagyni. Szenvedés és újból szenvedés, kereszt és újból kereszt joga a keresztyéneknek és semmi más.”¹⁴

Ami pedig a hadra kelt parasztság társadalmi követeléseit illeti, Luther hallani sem akar arról, hogy a kétségtelen igazságtalanságok ellenére is erőszakkal megváltoztassák a meglévő rendet, főleg nem Krisztusra vagy az evangéliumra hivatkozva. A tizenkét pont közül az egyik ugyanis egyenesen a jobbágyság eltörlését, vagyis a társadalom teljes felforgatását követelte, méghozzá arra alapozva, hogy Krisztus elhozta a szabadságot minden embernek. Mint hogy itt nem egyszerűen a társadalmi rendet, hanem Krisztust és az evangéliumot érte támadás, Luther élesen kikelt a követelés ellen: „Jobbágyok ne legyenek, mert Krisztus mindnyájunkat felszabadított. Mi ez? Ez azt jelenti, hogy a keresztyéni szabadságot egészen érzékvé tegyük. [...] Ez a pont minden embert egyenlővé akar tenni és Krisztus szellemi országából világi, külső országot csinálni,

Maga az Isten támad reátok, hogy megbüntesse dühöngéseiteket.

12 Masznyik E. ford. *D. Luther Márton művei...* 4. köt. (11. jz.), 215–216.

13 Masznyik E. ford. *D. Luther Márton művei...* 4. köt. (11. jz.), 221–222.

14 Masznyik E. ford. *D. Luther Márton művei...* 4. köt. (11. jz.), 226.

ami lehetetlen. Mert földi ország nem állhat fenn ott, ahol nincsen egyenlőtlenség a személyek között, hogy egyesek szabadok, mások nem azok, egyesek urak, mások alattvalók, stb.”¹⁵

Néhány héttel később, az időközben még inkább megsokasodott kegyetlenségek hatására *A gyilkos és rabló parasztszandák ellen* című iratban Luther még keményebben fogalmazott, amit persze azóta is előszeretettel rónak fel neki modern liberális kritikusan, sajnálatos módon még egyházi berkeken belül is. Luther azonban továbbra sem hirdetett mást, mint amit már az évtized elején, az első mozgolódás hallatán is mondott: a lázadás és felfordulás nem elfogadható módja a mégoly jogos követelések érvényesítésének. Márpedig a parasztek több ponton is szembefordultak azzal a renddel, amelyet Isten szabott a világ számára: „Háromféle gyalázatos, Isten és ember ellen való bünt idéznek fel magokra ezek a parasztek, a miért különböző módon

halált érdemeltek ki testükre s lelkükre. Először azt, hogy felsőségöknek hűséget és engedelmeséget esküdtek, hogy alattvalók és engedelmesek lesznek, mint a hogy az Isten rendel, mikor így szól: »adjátok meg a császárnak, ami a császáré« és »minden lélek a felső hatalmasságnak engedelmes legyen«. [...] Másodszor azt, hogy lázadást szítanak, rabolnak s gonosztevők módjára pusztítanak kolostorokat és várakat, amelyek nem övéik, hogy mint nyilvános útonállók és gyilkosok csupán ezért kétszeres halált érdemeljenek testen és lelken; de már a lázító ember is, akire ezt rábizonyítani lehet, isteni és császári átok alatt áll, úgyhogy az első ember, aki teheti, megölheti, amit helyesen és jól cselekszik. [...] Harmadszor azt, hogy ezt a rettenetes s gyalázatos bünt az evangéliummal takargatják.”¹⁶

A lázadás és felfordulás nem elfogadható módja a mégoly jogos követelések érvényesítésének.

A vérengző és fosztogató felkelőkkel szemben pedig keményen kell fellépni, ebben a tekintetben a társadalom rendjének megvédésére hivatott nemességnek nincsen mérlegelési lehetősége. A rend helyreállítása bármilyen kemény eszközzel még az egyébként az evangéliummal szembeszegülő felsőbbségnek is kötelessége: „Minthogy tehát a parasztek magok ellen idézik úgy az Istent, mint az embert és így sok tekintetben méltók testi és lelki halálra és jogot senkinek sem nem adnak, sem nem várnak, hanem minduntalan dühöngenek, ez okból kénytelen vagyok a világi felsőséget kioktatni, miképp kell velök szemben jó lelkiismerettel fellépni. Elsőben a felsőséget, amelyik teheti és akarja, nem akarom eltüntetni, hogy ezeket a parasztekat üsse és büntesse anélkül, hogy előbb az ehhez való jogot vagy engedélyt megkapta volna, még ha nem is túri az evangéliomot. Mert ehhez alapos joga van, mert a parasztek többé nem az evangéliomért küzdenek, hanem egész nyilvánosan lettek hűtelen, esküszegő, engedetlen, izgató gyilkosok, rablók s istenkáromlók, akiket még pogány hatóságnak is jogában s hatalmában áll; sőt köteles büntetni az ily csőcseléket.”¹⁷

Ugyanezt írja Luther ezekben a napokban Albert mainzi gróf tanácsosának, Johann Rühelnek, miután hírért vette annak, hogy Frankenhauseen mellett elfogták és kivallatták Thomas Müntzert:

Ugyanezt írja Luther ezekben a napokban Albert mainzi gróf tanácsosának, Johann Rühelnek, miután hírért vette annak, hogy Frankenhauseen mellett elfogták és kivallatták Thomas Müntzert:

15 Masznyik E. ford. *D. Luther Márton művei...* 4. köt. (11. jz.), 238.

16 Masznyik E. ford. *D. Luther Márton művei...* 4. köt. (11. jz.), 251–253.

17 Masznyik E. ford. *D. Luther Márton művei...* 4. köt. (11. jz.), 254.

„Thomas Müntzernek nem a megfelelő kérdéseket tették föl. Én egész másként hallgattam volna ki. A vallomása ezért nem más, mint megveszekedett ördögi megátalkodottság. Amennyiben egy gaztett elkövetését sem vallja be, elszörnyedek, és nem hiszem, hogy emberi szív ilyen mélyen megátalkodott lehet. Jól van, aki Müntzerrel találkozott, az elmondhatja, hogy a testet öltött Sátánt látta legvadabb dühében. Te jó Isten, ha ilyen lélek van a parasztokban is, akkor a legfőbb ideje megfojtani őket, mint a veszett kutyákat! [...] De Isten él és uralkodik még, s nem hagy minket cserben, jóságá közelibb, hatalmasabb és okosabb, mint a Sátán veszett dühe és tombolása.”¹⁸

Érzéketlenséggel és kegyetlenséggel szokás vádolni Luthert azért, mert ilyen kíméletlen cselekvésre szólította fel a nemességet, ám egy néhány nappal korábbi, ugyancsak Rühel tanácsosnak írt levele megfelelőképpen árnyalja ezt a sablonos képet: „Szörnyű, hogy ezekkel a szegény emberekkel milyen kegyetlenül bánnak, de mit lehet tenni? Szükséges, és Isten is úgy akarja, hogy beléjük verjük a tiszteletet és a félelmet. Mert ha nem, akkor a Sátán sokkal gonoszabbat művel.”¹⁹

A lázadás ugyanis Isten ellen való vétek volt, amire a parasztoknak semmilyen mentségük nincsen, a korábban velük történt méltánytalanságok sem, még kevésbé pedig az evangélium szabadságának ügye, amivel előszeretettel takaróztak.

A parasztok által elkövetett szörnyűségek azonban a nemeseknek sem adnak jogot arra, hogy a törvényes megtorlásokon túl féktelen bosszúhadjáratba kezdjenek. Ismét *A gyilkos és rabló paraszbandák ellen* című iratból idézünk, amely szerint a lázadókat még a pogány többségnek is meg kell fékezniük, ám a keresztyén – és a szó itt a tiszta evangéliumhoz ragaszkodó, vagyis lutheránus nemességet jelenti – uraknak ennél sokkal körültekintőbb magatartást kell tanúsítaniuk: „De az a felsőség, amelyik keresztyén és enged az evangéliumnak, amiért a parasztok semmi ürügyet sem találnak ellene, istenfélelemmel járnak el.”²⁰

Méltányosságot kell gyakorolniuk főleg azokkal szemben, akiket maguk a parasztok is belekényszerítettek az esztelen vérengzésekbe: „Ez okból, kedves uraim, itt szabadítsatok, mentsetek, segítsetek s könyörüljete a szegény embereken...”²¹

Ha pedig a nemesség bosszúja mértéktelenné válik, azzal csak a saját fejükre hoznak újabb bajokat. Luther Johannes Briessmann königsbergi²² lelkésznek írt erről nyár végén, amikor a lázadást már vérbe fojtották: „A parasztháború mindenütt elült, miután majd’ százezret levágtak, rengetegen árvaságra jutottak, a túlélők pedig annyira ki vannak fosztva, hogy Németország még soha nem mutatott ilyen szomorú képet. Így tombolnak a győztesek, hogy betöltsék vétkeik mértékét.”²³

Kijelenthetjük tehát, hogy Luther aktív részese volt a német történelem e zűrzavaros és véres fejezetének. Konkrét eseményekkel kapcsolatban szólalt meg, és mai bírálóinak véleményé-

18 Csepregi Z. ford. Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei 7. Levelek*. Budapest, 2013, Luther Kiadó, 412. 877. sz.

19 Csepregi Z. ford. *LVM 7.* (18. jz.), 410. 874. sz.

20 Masznyik E. ford. *D. Luther Márton művei...* 4. köt. (11. jz.), 254.

21 Masznyik E. ford. *D. Luther Márton művei...* 4. köt. (11. jz.), 257.

22 Ma Kalinyingrád, Oroszország.

23 Csepregi Z. ford. *LVM 7.* (18. jz.), 420. 911. sz.

vel ellentétben nem egyoldalúan. Kijelenthetjük tehát azt, hogy politizált. Tény, hogy nem egy fajta emberközpontú humanizmus szempontjai határozták meg ezeket a megszólalásait, hanem az a következetes teológiai látásmód, amely minden helyzetben Isten igéjének és akaratának tulajdonította az elsődrendű szerepet. Isten igéjét védve óvta a felkelőket attól, hogy önmagukat tekintsék az egyedül hiteles keresztyéneknek, a Krisztus által hozott szabadságot pedig a társadalmi rend felforgatásával azonosítsák. Erre hivatkozva intette a felsőbbséget engedékenységre, majd követelte tőlük a vérengzés megfékezését és a rend megvédését.

Szövetség a császár ellen

V. Károly a Luthert is birodalmi átok alá helyező 1521-es wormszi birodalmi gyűlés óta nem járt német földön. Itteni ügyeinek, köztük a reformációval kapcsolatos problémáknak az intézését öccsére, Ferdinándra hagyta. Személyesen csak az évtized végén tért vissza – ekkorra úgyahogy már megtanulta német alattvalóinak a nyelvét is –, amikor 1530 tavaszára összehívta a Német-római Birodalom rendjeinek gyűlését Augsburgba. Feltett szándéka volt az, hogy a törökök elleni nagyszabású hadjárat anyagi fedezetének előteremtése mellett leszámol a lutheri reformációval, valamint minden más olyan vallási mozgalommal – például a Zwingli-féle svájci hitújítással –, amely veszélyezteti az oszmánok ellen készülő birodalom egységét.

Erre válaszul a lutheránus rendek is megpróbálták szövetségbe tömörülni. Ennek a szervezkedésnek Fülöp hesseni örgróf volt a kezdeményezője. Fülöp azonban úgy gondolkodott, hogy egy ilyen, a császárral és szükségszerűen a pápával is szembehelyezkedő szövetségbe a lutheránusokon kívül Zwingli híveit is be kell vonni, hogy ilyen módon tudjanak majd egységfrontot alkotni a meghirdetett birodalmi gyűlésen, illetve egy esetleges azt megelőző vagy követő fegyveres konfliktus során. A lutheránus rendek jelentős része számára azonban a szövetségnek ez a fajta kiterjesztése nem volt egyértelmű, hiszen Zwinglit és az őt követőket – akiket az úrvacsoráról vallott téves nézeteik révén gyakran egyszerűen csak szakramentáriusoknak, szentséggyűlölkönek neveztek – eretnekeknek tekintették, nem is ok nélkül. Fülöp azonban egyébire sem tudott gondolni, mint hogy a svájciak bevonásával politikailag és katonailag nagyobb lesz a szövetség súlya. Ennek érdekében azon ügyködött, hogy egy asztalhoz ültesse Luthert és Zwinglit, hogy a köztük lévő tanbeli különbségeket egyeztessék, és konszenzusra jussanak egymással.

Így alakult, hogy a tervezett szövetség politikai vezetői, közelebbről Állhatatos János szász választófejedelem megkereste Luthert, hogy mondja el a véleményét a kérdésről. Luther nem is rejtette azt véka alá, és 1529 májusában tudatta a választófejedelemmel, hogy miért nem támogatja egy, a pápával és a császárral szemben álló politikai szövetség megalakítását.

Erre több érve is volt, amelyek között a legfontosabbnak azt tarthatjuk, hogy szerinte egy ilyen pusztán politikai és katonai szempontokon nyugvó szövetkezés egyet jelent a hitetlenséggel. Az evangélium tisztaságát ugyanis nem emberi módon kell megvédeni, hanem egyedül Istenre szabad rábízni a megoldást: „Először is bizonyos dolog, hogy az ilyen szövetség nem Istentől, nem is az Isten iránt való bizodalomból származik, hanem emberi ötlet az, és csupán emberi segítséget keres, arra támaszkodik, ami nem biztos alap, nem is vezethet jó végre, az ilyen szövetség szükségtelen is, mert a pápisták tömege úgysem képes arra, nincs is annyi bátorsága, hogy valamibe fogjon, és az

Isten hatalmának erős várfalaival mindenkor megvédelmezett minket ellenükben. Nem is érünk el ezzel a mi szövetségünkkel egyebet, mint hogy az ellenpártot is szövetségkötésre indítjuk, és talán éppen védekezésre, amikor is megcselekedhetik azt is, amit különben nem tettek volna.”²⁴

Luther teológus volt, így természetesen egy ilyen politikai akció tervét sem volt képes más-képpen értékelni, csakis a hitbeli kérdések alapján. Ugyanakkor az imént idézett szavai arra utalnak, hogy meglepően reálisan látta a helyzetet, tulajdonképpen világosabban, mint maguk a szövetséget tervező politikai vezetők. Tisztában volt vele, hogy egy lutheránus szövetség létrehozását a pápához hű rendek olyan provokációnak tekintenék, amelynek hatására esetleg ők maguk is szervezkedésbe kezdenének, ami könnyen torkollhatna erőszakba – ne feledjük, hogy csak néhány évvel vagyunk a parasztháború megrendítő élménye után! –, és amelynek beláthatatlan következményei lehettek volna.

Luther azonban még közvetlenebb véleményt formált a létrehozandó szövetség ikonikus vezetőjének, Fülöp hesseni őrgrófnak a személyét illetően. Fülöp megbízhatatlansága, politikai kalandor jellege közismert volt a kortársak előtt, és e felett a fogyatékosága felett Luther nem volt rest éles kritikát gyakorolni: „Ezenkívül féltő, sőt talán nagyon is bizonyos dolog, hogy a tartománygróf, ha ezt a szövetséget megteremti, nyugtalan fiatal fejedelem lévén, nem marad békében, hanem mint a múlt évben történt, úgy lehet, okot talál nem csupán a védekezésre, hanem a támadásra is; pedig bizony nincs isteni jogalapja annak, hogy így viselkedjünk, ha minket még senki sem üldöz, nem is támad.”²⁵

Fülöpnek azonban nemcsak a jellege, hanem az a törekvése is aggodalomra adott okot, hogy nem egyszerűen a lutheránus, tehát az evangélium tisztasága mellett kiálló rendek és városok, hanem valamennyi olyan keresztyén irányzat összefogásában gondolkozott, amelyek az előző években szembefordultak a pápasággal, függetlenül attól, hogy egyébként miféle tanítást vallanak. Ezért szorgalmazta annyira az őrgróf Luther és Zwingli találkozáját, amely végül – Luther legjobb meggyőződése ellenére – 1529 őszén a saját várában, Marburgban meg is történt, de amelyen a felek nem tudtak megegyezni egymással. Luther azonban már az említett májusi levelében kétségtelenné tette, hogy nem szabad

szövetségre lépni a református irányzattal, mint-hogy azok a tanításukban eretnokséget képviselnek, úgyhogy a velük való bármiféle egyezkedés a tiszta tanítással való szembefordulást jelentené: „Másodszor a leggonoszabb dolog az, hogy ebben a szövetségben többnyire olyanok tartanak velünk, akik Isten és a szentség ellen támadnak mint Istennek s az ő igéinek gonosz ellenségei, ilyenformán pedig minden ő gonoszságukat és káromlásukat magunkra vesszük, azokban osztozunk és azokért küzdünk, úgyhogy bizony-bizony nem lehetne ennél veszedelmesebb szövetségbe fogni az evangélium meggyalázása s elnyomása, ráadásul testünk és lelkünk kárhozata végett; ez az ördög akarata sajnos.”²⁶

Májusi levelében kétségtelenné tette, hogy nem szabad szövetségre lépni a református irányzattal.

24 Masznyik E. ford. *LVM* 7. (18. jz.), 479–480. 1424. sz.

25 Masznyik E. ford. *LVM* 7. (18. jz.), 480. 1424. sz.

26 Masznyik E. ford. *LVM* 7. (18. jz.), 480. 1424. sz.

Bár a józan logika nyilván azt diktálta volna, hogy a lutheránus rendek fogjanak össze mindenkivel, aki a pápának, és így a császárnak is az ellensége, Luther számára a tiszta tanítás védelme elsőbbséget élvezett az ilyesféle emberi szempontoknál. Olyannyira, hogy a hit védelmében szerinte nem szabad elmenni a császárral való nyílt konfrontációig, mert még az uralkodó által elkövetett jogtalanság sem ad felmentést a lázadás bűne alól. Bízni egyébként sem a politikai forgandóságában vagy az emberi erőben kell, hanem abban, hogy Istennek van elegendő hatalma ahhoz, hogy megvédje a benne bízókat.

Luther már az augsburgi gyűlés előtt közvetlenül, 1530 márciusában így foglalja össze mindent a választófejedelem számára: „Ámde az Írás szerint semmi esetre sem illő, hogy bárki ellenálljon a maga felsőségének, aki keresztény akar lenni, akár jogosan, akár jogtalanul cselekszik az; hanem a keresztény köteles túrni az erőszakot és jogtalanságot, kiváltképpen a maga felsőbbségétől. Mert bárha a császári felség jogtalanságot is művel és a maga kötelességét és esküjét meg is segi, ezzel az ő alattvalóinak engedelmissége nem szűnik meg, minthogy a bi-

rodalom és a választófejedelmek őt császárnak tartják és nem teszik le. [...] Annak okáért azt tartom, háló hiányában halászunk, ha az evangélium védelme érdekében szembeszállunk a felsőbbbséggel, és bizonytal merő hamis hit az,

Istennek van elegendő hatalma ahhoz, hogy megvédje a benne bízókat.

amely Istenben nem bízuk, hogy ő a mi okosságunk és hatalmunk nélkül bizonytal sokféleképpen meg tud minket védelmezni és segíteni.”²⁷

Károly megtiltotta, hogy a rendi gyűlés idején a lutheránusok az augsburgi templomokban nyilvánosan prédikáljanak. Ezt a lutheránusok természetesen sérelemként élték meg, ám Luther ebben a helyzetben is arra intette a választófejedelmet egy újabb levelében, hogy ne szegüljenek szembe ezzel a rendelkezéssel, hiszen a császár a saját városában természetes módon szerezhet érvényt az akarátának: „Arra a kérdésre, hogy amennyiben a császár őfelsége azt kívánná, hogy választófejedelmi Kegyelmességed szüntesse meg a prédikálást, ma is az a véleményem, ami azelőtt, hogy a császár a mi urunk, a város mindenestül az övé.”²⁸

Luther szavaiból az is kiderül, hogy a lutheránus nemesek kíséretében lévő lelkészek egyáltalán nem politikai véleménynyilvánításra vagy gyűjtogatásra akarták felhasználni a szószékeket, hanem valóban az evangélium hirdetésére: „Őfelségének mégsem kellene megtiltania az igének tiszta és hamisítatlan hirdetését, mert hiszen a prédikálás nem történik sem lázongó, sem rajongó szellemben. Ha ez nem vezet célhoz, meg kell hajolnunk a hatalom előtt. Mi megtettük a magunkét, mi igazolva vagyunk.”²⁹

Ismeretes, hogy június 25-én Melanchthon a lutheránus rendek és városok nevében benyújthatta a császárnak az ágostai hitvallást, az apostoli tradíciót a maga csorbítatlan tisztaságában őrző iratot, amelyet nemcsak nyilvánosan felolvastak, de nem sokkal később már írásban is terjeszteni kezdtek. Így aztán a birodalmi gyűlés ideje alatt Coburg várában tartózkodó Luther Isten hatalma

27 Masznyik E. ford. LVM 7. (18. jz.), 510.512. 1536. sz.

28 Rajter J. ford. LVM 7. (18. jz.), 521. 1568. sz.

29 Rajter J. ford. LVM 7. (18. jz.), 521. 1568. sz.

felől megerősödve elégedetten állapította meg alig két héttel később egy János választófejedelemhez intézett levelében: „Mert a mi ellenfeleink azt hiszik, hogy ők ugyan jól eltalálták, hogy a prédikálást császári paranccsal eltiltották; de viszont nem látják a nyomorultak, hogy a hitvallásnak írásba való foglalása sokkal nagyobb mértékű prédikálás, mint egyébként akár tíz prédikátorok szónoklása. [...] Nem akarják, hogy alattvalóik a prédikátorokat meghallgassák, de viszont nekik még rosszabbat – úgy mondják ők – kell némán meghallgatniuk nagy urak részéről. Hiszen Krisztus nem némult el a birodalmi gyűlésen sem, és ha ők olyan esztelenek, sokkal többet kell majd meghallgatniuk a hitvallásból, mint amennyit egy év alatt hallottak volna a prédikátorok szájából.”³⁰

Luther ezáltal tehát igazolva látta a korábbi álláspontját: a lutheránus rendek egyfelől engedelmessé alattvalókként nem szegültek szembe a császárral, és az evangélium rendíthetetlen híveiként nem voltak hajlandók kompromisszumot kötni a reformátusokkal. Ennek ellenére mégsem bizonyultak gyengéknek, hanem képesek voltak erőteljesen hallatni a szavukat, vagyis az evangélium ügyét. Ebben pedig félreérthetetlenül Isten mindenek feletti hatalmát lehet tetten érni, ami mellett eltörpül mindenféle emberi erő.

Hozzá kell tennünk mindehhez azt, hogy egy évvel az augsburgi gyűlést követően végül létrejött a schmalkaldeni szövetség, amelynek azonban Fülöp őrgróf elképzelésével szemben csak lutheránus tagjai voltak. Miután Károlynak hosszú évekkel később sikerült biztosítania a hátát a franciákkal és az oszmánokkal szemben, 1546–1547-ben katonailag mérte össze az erejét a szövetséggel, és végül le is gyűrte azt. Így alig néhány hónappal Luther halála után ismét bizonyosodott, hogy a fegyveres erő és a politikai realizmus nem képes olyan védelmet adni, mint az Isten ígéje iránti hűség és elköteleződés. (folytatjuk)

Áldott karácsonyi ünnepet kívánunk Olvasóinknak Luther Márton: *Mennyből jövök most hozzátok* című éneke utolsó négy versszakával. (Énekeskönyvünkben ez a szakasz az úrvacsorai énekek között, a 305. énekszám alatt található.)

Megváltó drága Jézusom,
Én bűneimben orvosom!
Lelkem hozzád kívánkozik,
Téged imádlak holtomig.

Ó, én kegyelmes Jézusom,
Édes megváltó Krisztusom,
Te vedd fel az én ügyemet,
Tedd magadévá szívemet!

Ó, kedves vendég, nálam szállj,
Bűnömtől ne iszonyodjál;
Emeld magadhoz hívedet,
Jer, térj be, örök szeretet!

Tedd hajlékoddá szívemet,
Erősítsd gyenge hitemet,
Hogy el ne felejthesselek,
Sőt örökké dicsérjelek!

30 Rajter J. ford. LVM 7. (18. jz.), 542–543. 1633. sz.

Tisztelt Szerkesztőség!

Meghatódva mondok köszönetet a *Keresztyén Igazság* ez évi második számában írt meleg köszöntésért.* Kitüntetést kapni általában kellemes, mégis úgy gondolom, hogy az igazságügy-miniszter úr által nekem juttatott kitüntetés messze érdememen felüli. Azt, hogy Vladár Gábor és családja mellé álltam megpróbáltatásokkal teli élete folyamán, a család kitelepítésekor, száműzetésben való életvitele, betegsége során, a keresztyén ember kötelessége, amely nem érdemel külön elismerést.

Ez a folyamat mégis azt a lehetőséget indította el, hogy felajánljak 400 ezer forintot a miskolci egyetem javára olyan tanulmány készítésére, amely a 300 éves volt eperjesi kollégium múltjának feltárásával foglalkozik. 1665-ben Thökölyt az alapításkor az vezette, hogy a megalakítandó kollégium „a mindenható Isten tiszteletének temploma, az igaz tudományok universitása és a hazaszeretet bevehetetlen fellegvára legyen.” Úgy gondolom, hogy egy intézmény, amelyet ilyen nemes célok vezettek, méltó arra, hogy emléke fennmaradjon. Ezért kibontottuk azokat a közös szálakat, amelyek az egykori miskolci jogakadémiát naggyá tették. A jogi oktatás kiváló volta nem lehet az enyészeté, hanem fel kell használni azokat az értékeket, melyek a főiskolát naggyá tették. Hiába mondta Köpeczi Béla miniszter nekem, amikor állás nélkül voltam, hogy hagyjam abba a jogászokodást, mert a kommunizmusban jogászra nincs szükség – a történelem szele végül is elsöpörte ezt a dicstelen rendszert.

Persze fejet kell hajtani Miskolc városa előtt is, hogy nehéz időkből három tanszék támogatásával megmentette a jogakadémiát a felszámolástól.

Csak két olyan dolgot szeretnék megemlíteni, ami a jogakadémia kimagasló jelentőségét alátámasztotta: az egyik az erős szociális érzék, amely a tandíjmentesség és széles körű segélyek juttatását jelentette, a másik pedig a tudományos publikáció szokatlanul széles körű lehetősége, amely a tudományos munkák azonnali megjelentetését lehetővé tette.

A miskolci egyetem vezetőségének és néhány lelkes hallgatójának az érdeme, hogy a miskolci jogakadémia szellemi örökségének őrzését napi programmá tette, és ezzel a kultúrpolitikának is komoly szolgálatot tett. Az evangélikus egyház és a miskolci egyetem között 2016. június 30. napján aláírt együttműködési megállapodás részletesen szabályozza az együttműködést az oktatás, a kutatás és a gyakorlati képzés területén: a diákhagyományok továbbvitele; a tárgyi emlékek felkutatása, gyűjtése és megőrzése, szükség esetén a magyar állammal való együttműködésben; mindezek finanszírozásának biztosítása, különösen a pályázati lehetőségek közös kihasználásával, szükség esetén a magyar állammal történő megállapodás alapján.

Az egyház tevékeny részt vállal az oktatásban, mely az egyház magyarországi és észak-magyarországi régiójára összpontosít, az ebben való részvételre ösztönöz. Elősegíti publikációk

* Boleratzky Loránd 2015-ben Vladár Gábor emlékére alapított díjat kapott az igazságügyi ministertől. Ez alkalmából köszöntötte szerkesztőségünk őt a *Keresztyén Igazság* 110. számának 29. oldalán. (A szerk.)

megjelentetését, valamint szakembereknek az egyetemen folyó kutatómunkába való bekapcsolását.

Az egyetem vállalja, hogy az 1667 és 1949 közötti eperjesi, illetve miskolci evangélikus szellemű jogászképzést ápolja, megőrzi, gyarapítja, és méltó szellemben adja tovább a jövő jogászgeneráció számára. Az egyház vállalja, hogy az egyetemet elismeri az eperjesi-miskolci jogászképzés szellemi örököse hordozójának. Ennek érdekében a jogász PhD-képzés területén szem előtt tartja az egyházjogot, világnézetet és értékrend megismerését.

Egy központi gyűjtemény létesítését biztosítja az egyetem az eperjesi-miskolci jogászképzés tárgyi emlékeinek és szellemi örökségének megőrzésére és gondozására.

A szerződő felek a jogászképzéshez kapcsolódó diák hagyományok ápolását szolgálni fogják és emléket állítanak.

A szerződő felek hitet tesznek a szoros együttműködés mellett.

Jómagam a fenti célok megvalósítása érdekében mintegy félszáz miskolci jogakadémiai kiadványt adtam át.

Boleratzky Loránd

Krisztusnak azért kellett emberré születni, hogy benne újjászülessünk. Magára veszi a mi származásunkat, belemeríti a magáéba s nekünk ajándékozza a sajátját, hogy benne megtisztulva megújuljunk, mintha az volna a sajátunk; hogy Krisztus e születésének minden keresztyén éppen úgy örülhessen, s benne éppen úgy dicsekedhessék, mintha Krisztushoz hasonlóan testileg is Máriától született volna. Aki ezt nem hiszi vagy kétli – nem keresztyén az!

Íme, ez az a nagy öröm, amiről az angyal beszél. Nemde vigasztalás és mérhetetlen kegyelem az Istentől, mikor az ember, ha hisz, azzal a kinccsel dicsekedhetik, hogy Mária az ő valódi anyja, Krisztus a testvére, Isten az Atyja? Mert mindez igaz és valósággal megtörtént, ha hisszük.

(Jer, örvendjünk keresztyének! 38.)

Summary

This last issue of the year also begins with a *sermon* from **Lajos Ordass** announcing the good news of Christmas: we live under the dome church of Heaven through Christ, because there is victory over sin and death.

In the next part of our periodical we find valuable and thorough studies. A lecture of the late **Sándor Szokolay** Lutheran composer, titled *Lutheran Spirituality today* looks at the most important musical questions of our church. We recommend considering his thoughts and suggestions.

Gábor Weltler in his study brings to us the biblical lesson of the *Holy Communion* and its meaning from a Lutheran point of view. He looks at the debate of Luther and Zwingli, and finally contrasts these to the teaching found in the *Concordance of Leuenberg*. The author offers critical and sophisticated insights and questions to the Reader.

The study of **József Tubán** presents the *stances of the political events of Luther's time*. We bring the first part of this study.

Our periodical ends with a letter from **Lóránd Boleratzky** titled to our editorial staff. Besides thanking the salutation offered to him in the 110th issue, he presents how the spiritual heritage of the late law school is being guarded at the university of Miskolc.

We wish you blessed reading time to our current issue! We hope you will find value in the content.

Zusammenfassung

Unsere letzte Nummer dieses Jahres fängt auch mit einer *Predigt* von **Lajos Ordass** an, der die Freudenbotschaft von Weihnachten verkündet: durch Christus „leben wir unter der Kuppelkirche des Himmels“, weil es einen Sieg über die Sünde und den Tod gibt.

Im weiteren Teil unserer Zeitschrift bringen wir wertvolle und gründliche Studien.

Sándor Szokolay, der im Jahr 2013 verstorbene evangelische Komponist nimmt in seinem Vortrag „*Evangelische Spiritualität heute*“ die wichtigsten Fragen unserer Kirchenmusik hervor. Wir empfehlen seine Gedanken und Vorschläge zur Überlegung und Benutzung.

Gábor Weltler legt in seiner Studie die biblische Lehre des *Heiligen Abendmahls* und dessen lutherische Deutung dar. Ferner beschäftigt er sich mit der Diskussion von Luther und Zwingli und zum Ende vergleicht er all das mit der Abendmahlslehre der *Leuenberger Konkordie*. Der Verfasser stellt den Lesern kritische und nachdenkliche Fragen.

Der Aufsatz von **József Tubán** stellt die *Stellungnahmen von Luther zu den politischen Ereignissen seiner Zeit* dar. Jetzt bringen wir den ersten Teil des Aufsatzes.

Unsere Zeitschrift endet mit dem Brief von **Lóránd Boleratzky** an unsere Redaktion. Einerseits bedankt er sich für die in unserer 110. Nummer gebrachte Ehrung, andererseits stellt er die Bewahrung des geistlichen Erbes der ehemaligen juristischen Akademie an der Universität von Miskolc dar.

Wir wünschen Ihnen gesegnetes Lesen zu dieser Nummer! Wir hoffen, dass Sie ihren Inhalt auch unter Ihren anderen feierlichen Lektüren für wertvoll finden werden!

E számunk szerzői

† Ordass Lajos püspök – Budapest

† Szokolay Sándor zeneszerző – Sopron

Tubán József lelkész – Csorna

Weltler Gábor lelkész – Malomsok

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	Vádirat (korrajz)	50,-
Ordass L.:	Jó hír a szenvedőknek (igehirdetések, 1956–57)	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Ordass L.:	Útravaló	2500,-
Giertz Bo-Ordass:	Hitből élünk	600,-
Terray L.:	Nem tehetett mást (Ordass püspök életútja)	250,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet!	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy (írasmagyarázat)	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott (a tékozló fiúról)	150,-
Sólyom J.:	Hiszem-tudom (bevezetés az egyház tanításába)	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág J.:	Dr. Luther Márton önmagáról	900,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Jung E.:	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve (novellák)	700,-
Rözse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	Evangélikus egyházjog (I-II. kötet)	1700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből (egy lelkész élete a Gulágon)	1400,-
Iltzés J.:	Az evangélium hullámhosszán (meditációk)	500,-
Kapi B.:	Isten hárfása (Gerhardt Pál életregénye)	1400,-
Gémes István:	Fellebbentett fátyol (igehirdetések)	1250,-
Gémes István:	... „saját kezemmel írom: Pál”	1400,-
Joób Olivér:	Ünnep – hetven áhítat egy évre	1400,-
Joób Olivér:	Válasz	1600,-
Hallgrímur Pétursson:	Passió-énekek	1900,-

A keresztyén igazság előfizetési díja: 1700 Ft. Külföldre 15€. Egy szám ára 450 Ft.

Folyóiratunk megrendelhető: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Könyveink postai szállítását vállalja a Huszár Gál könyvesbolt (1054 Budapest, Deák tér 4. Telefon: 1 / 266-6329)

Tartalmi összesítő

Ez évi utolsó számunk is **Ordass Lajos** *igehirdetésével* kezdődik, aki karácsony örömhírét hirdeti meg: Krisztus által „a menny kupolás temploma alatt élünk”, mert van győzelem a bűn és a halál felett.

Folyóiratunk további részében értékes és alapos tanulmányokat közlünk.

Szokolay Sándor néhai evangélikus zeneszerző *Evangélikus spiritualitás ma* címmel tartott előadásában egyházzenénk legfontosabb kérdéseit veszi elő. Megfontolásra és felhasználásra ajánljuk gondolatait és javaslatait.

Weltler Gábor tanulmányában bemutatja *az úrvacsora* bibliai tanítását és ennek lutheri értelmét, foglalkozik Luther és Zwingli úrvacsorai vitájával és végül összeveti mindezt a *Leuenbergi Konkordia* úrvacsoráról szóló tanításával.

A szerző kritikus és elgondolkodtató kérdéseit teszi fel az Olvasóknak.

Tubán József tanulmánya *Luther kora politikai eseményeihez kapcsolódó állásfoglalásait* mutatja be. Ennek a tanulmánynak most az első részét közöljük.

Folyóiratunk **Boleratzky Loránd** szerkesztőségünknek írt levelével ér véget. A levél amellet, hogy köszönetet mond a 110. számunkban közölt köszöntésre, bemutatja az egykori jogakadémia szellemi örökségének őrzését a miskolci egyetemen.

Áldott olvasást kívánunk jelen számunkhoz! Reméljük, ünnepi olvasmányaik között értékesnek találják tartalmát!